

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Kammerråd Ole Alsing

og

Osen Fernverk

Av Nils Parelius

Særtrykk av Romsdal Sogelags årsskrift 1959

Særtrykk av

ROMSDAL SOGELAG

ÅRSSKRIFT 1959

Skriftstyre:

Asbjørn Heggem, Con Mowinckel, Nils Parelius

Eg ser deg, mitt land, der du blånande stig
or havet oppunder pol.

Eg ser deg mitt land der du vaknande ligg
i glitrande morgonsol.

Din jøkulblå is
i morgonbleik dis

skin blenkjande kvitt i kvitt.

Eg ser deg og syng deg min høgste pris
og femner deg inn som mitt.

Hans Hyldbakk.

E. K. Hansens trykkeri
Molde — 1959

Kammerråd Ole Aloing

og

Osen Jernverk

Av Nils Parelius.

I.

De første jernverk i Norge ble opprettet på 1500 tallet, men det var først det følgende århundre som brakte det store gjenombrudd for bergverksdriften. Ved utgangen av århundret var en rekke betydelige jernverk i drift, slike som Nes, Fossum, Ulefoss, Fritsø, Eidsfoss, Bærum, Hakadal, Eidsvoll, Lesja, Mostadmarken og andre. Kongen så bergverksdriften som en av Norges største rikdomskilder, og verkene ble derfor begunstiget med betydelige privilegier.¹⁾ Gjennom hele 1700 tallet inntok bergverksdriften en fremskutt plass som næringsvei. Flere nye jernverk kom i drift, blant dem Moss, Froland og Odal. Omkring 1720 hadde vi i alt 15 jernverk i gang. Verkene måtte i dette tidsrum kjempe med en ødeleggende konkurranse fra Sverige, som var Europas største jernprodusent nest etter England. Det svenske jern var både billig og stod kvalitetsmessig høyt. Etter ansøking fra samtlige jernverk i Norge utstedte Kongen den 8. september 1730 forbud mot innførsel av fremmed jern i Danmark og Norge. Hvis prisen på norsk jern i København steg over 10-12 riksdaler pr. skippund, skulle imidlertid fremmed import tillates.

Under forberedelsen av saken leverte Kommersekollegiet en innstilling til Kongen som gir et treffende uttrykk for statsmyndighetenes overdrevne vurdering av de norske jernverkens betydning. Det heter her bl. a.:

«Vi anser jernverkene som et av de fornemste fundamentet hvorpå ei alene Norges velstand beror, men hvorpå enn begge disse riker må vinne de fornødne penger tilbake, som nu i 100

år for vin, brennevin, salt, tobakk, specier og andre fornødne ting til klædning og bygning årlig i store summer føres ut av landet . . . hvorimot i Norge intet annet faller enn den daglig avtagende trelast, samt sølv-, jern- og kobberverkernes frukter, og litt fiskeri.» Skulle Norge få midler til å kjøpe det danske korn, måtte derfor jernverkene støttes, anfører kollegiet. Samtidig fremhevet man hvilke store summer som gikk ut av landet som betaling for svensk jern.

Gjennom dette importforbud ble jernverkene sikret et monopol, som ga et godt grunnlag for regelmessig drift. Verkene måtte imidlertid sørge for at jernprisene lå under 11 riksdaler for å være sikret mot den svenske konkurranse. Dette førte til at verkene særlig så seg tjent med å produsere visse jernvarer som var billig å fremstille. Følgen var at endel kvalitetsprodukter til stadighet måtte innføres fra Sverige, tross alle forbud.

Jernverkene hadde stort sett gode konjunkturer utover på 1700 tallet, og de 11 store jernverk som vi hadde på den tid, gikk stadig med full drift. Ikke minst 1740-årene var gode driftsår. Mostadmarken Jernverk i Trøndelag, som en tid hadde vært nedlagt, kom igjen i drift. Det ble også anlagt en rekke nye verk. Flere av disse fikk imidlertid ikke noen særlig lang levetid.

Blant de verk som kom i drift omkring midten av århundret, var Osen Jernverk i Romsdal. Det ble anlagt i 1757, begynte sin virksomhet i 1761 og ble endelig nedlagt i 1783. Sjelden har vel et bergverk hatt en slik vanskjebne som Osen Jernverk. Verkets saga ble da også kort. I dag er det neppe mange som overhodet kjenner til at det engang har ligget et jernverk ved bunnen av Fannefjorden. Ved siden av Smøla Kobberverk var Osen Jernverk det eneste bergverk i Romsdals amt på 1700 tallet.

Osen Jernverks historie har ikke tidligere vært gjort til gjenstand for noen mere inngående fremstilling. Korte og til dels ufullstendige oversikter over verkets historie finnes hos følgende forfattere:

Gerhard Schøning: Reise giennem en deel af Norge i de Aar 1773, 1774, 1775 . . . I. Trondhjem 1910.

Johan Frideric Voss: Forsøg til en Norsk Bergverkshistorie, (forfattet 1783—90) (trykt som bilag til «Bergverksnytt», Kristiania 1920.)

Jens Kraft: Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge. Femte del. Christiania 1832.

Amund Helland: Romsdals Amts Beskrivelse. Kristiania 1911.

O. Olafsen: Veøy i fortid og nutid. Nordheimsund 1926.

Asbjørn Øverås: Romsdals Soga. II. Trondheim 1941.

Jørgen Olafsen-Holm: Bolsøyboka. II. Molde 1948.

Viktige bidrag til verkets historie finnes også i *H. Stampe*: Erklæringer, Breve og Forestillinger, General-Prokureur-Embedet vedkommende. B. II, IV og V. København 1795-1797.

Verdifullt kildestoff er offentliggjort i Tidskrift for Sunnmør Historiske lag. 5. årgang. Ålesund 1914. («Kammerraad Ole Alsing»).

Selv har jeg levert kortere oversikter i Adresseavisen 15. novbr. 1958 og i Molde og Romsdals Turistforening 1949—1959 (Årbok 1959) Molde 1959.

Spredte opplysninger om verket og dets eier finnes også hos en rekke andre forfattere, slik som det vil fremgå av henvisningene.

Et avsnitt om Osen jernverk finnes i myntmester *C. H. Langbergs* hittil utrykte «De norske Jernværkers Historie», forfattet omkring midten av forrige århundre.

En vesentlig del av kildematerialet om verket gikk tapt da det Nordenfjeldske Bergamts arkiv brente i 1798. Auksjonsdokumentene for verket er ikke bevart, og heller ikke finnes det noe skifte etter eieren kammerråd Ole Alsing. Derimot har man enkelte dommer avsagt i rettsvister angående verkets drift.

II. Kammerråd og foged Ole Alsing.

La oss først se på mannen som grunnla og drev verket, kammerråd Ole Alsing, foged på Sunnmøre.

Eiendommelig nok hviler hans herkomst helt i mørke. Hans fødested kjennes ikke, heller ikke vet man hvem hans foreldre var. Det eneste man forsåvidt har kjennskap til er fødselsåret, 1695, som finnes anført på gravplaten, uten angivelse av datum.

Han benyttet et firedelt våpen i tysk skjold hvorover en hjelm hvorpå tårn hvorfra fire stråler løper ut. (1 a). Av dette kan det for tiden ikke sluttes noe om hans slekt, men det er i allfall på det rene at det ikke har eksistert noen adelig slekt Alsing.

Det har vært nevnt at han sannsynligvis er født i det sønnenfjellske Norge eller kanskje i Danmark²). Etter folketradisjonen i Romsdal var han dansk³). Navnet Alsing angir øyensynlig at slekten skriver seg fra Als i Danmark⁴). Fra slutten av 1600 tallet støter man på personer av navnet Alsing både i Danmark og Norge.

For tiden kjenner man ikke noe til Ole Alsings liv før han er omkring 38 år gammel. I årene 1733 til 1735 møtte han flere ganger i retten i Orkdal «på min Principal Hr. Raadmann Hans Hornemans Vegne som fuldmægtig», som det er anført i forbindelse med hans innlevering av stevning til retten. Rådmann Hornemann ble forøvrig senere hans svigerfar. — I et brev daterert Borgen (Borgund) 3. januar 1747, til stiftsbefalingsmann Christian a Moinichen i Bergen⁶) har Ole Alsing gitt en oversikt over de offentlige bestillinger han har innehatt. Han opplyser her at han først har vært konstituert sorenskriver i Orkdals fogderi «paa 3die Aar», dernest konstituert byfogd i Trondhjem, samt «effter Kongel. allernaadigst befaling Constitueret Stiftamtsskriver sammesteds», og «endelig tilsidts været Fuldmægtig hos Hr. Stiftbefalingsmand von Nissen paa 6te aar og jintil at jeg allernaadigst blev beskikket til at være Foged over Sundmør.»

Hans konstitusjon som sorenskriver i Orkdal må ha vært i ledigheten mellom Lyder Brandt og Andreas Christian Krog. Brandt var sorenskriver fra 1731 og etterfølgeren Krog fikk bestalling 18. oktober 1737 etter Brandt som da var død.

Teoretisk-juridisk utdanning ble først anordnet ved en forordning av 10. februar 1736 om den såkalte dansk-juridiske eksamen. Det er i all fall på det rene at Alsing ikke har underkastet seg denne eksamen, i motsetning til Krog som ble sorenskriver.

Den 19. august 1743 fikk Ole Alsing bestalling som foged på Sunnmøre, hvilket ble konfirmert (bekreftet) 12. mai 1747. Den 18. desember 1746 fikk han rang som kammerråd, og 20 år etter, den 14. oktober 1766 ble han gitt opprykning til «virkelig kammerråd.» Han innehadde fogedembetet helt til han var omkring 80 år, idet han fikk avskjed den 23. januar 1775.

Som foged bodde han i årene 1747 til 1775 på gården Bjerkevåg i Borgund, selv om Vestnes gård etterhvert ble hans egentlige bosted.

Om hans første år som foged foreligger det ikke noen særlig bemerkelsesverdige opplysninger. Men på høsttinget for Borgund i 1747 hører vi om et sammenstøt mellom ham og stiftsamtmann Möinichens fullmektig Lorentz Rotwit. Denne beskyldte offentlig fogden for at han ikke oppførte seg som han skulle, idet han hadde villet eksaminere tingalmuen uten å angi grunnene for det. Under henvisning til dette utba Alsing seg i brev datert Bjerkevågen den 2. desember 1747 en attest fra amtmannen om sin redelige og sømmelige embetsvandel. Amtmann Tønder svare at Ole Alsing alltid hadde oppført seg og utført sin tjeneste således som en ærlig og redelig kongens betjent seg eigner og anstår, dat. Molde 11. desember 1747⁷).

I årene som fulgte kom Alsing opp i en rekke konflikter av til dels meget alvorlig art, både med almuen og med borgere og embetsmenn. Delvis hadde dette sammenheng med hans embetsførsel, men i vesentlig grad skyldtes det hans virksomhet som jernverkseier.

III. *Familieforhold.*

Omkring 3 år etter at han var blitt foged, ble han den 25. oktober 1746 viet i Frue kirke i Trondheim til *Anna Marie Horneman*, født 13. desember 1725. Hun var datter av hans tidligere prinsipal kjøpmann og rådmann i Trondheim Hans Henriksen Hornemann, født 10 juli 1688, død 24. oktober 1764, og hustru Mette Kristine Bonsach, født 30. mars 1691, død 8. august 1773⁸).

Det var et meget godt parti han her gjorde, idet familien Horneman inntok en ledende stilling i det Trondheimske handelspatriciat. Aldersforskjellen var imidlertid ganske betydelig, idet brudgommen var omkring 51 år og bruden ennå ikke fylt 21, noe som forøvrig ikke hørte til sjeldenhetene ved datidens ekteskapsforbindelser. Også familien Hornemann har sett på forbindelsen som meget ønskelig og satte meget inn på å få den istand. Og det i den grad at det allerede før ekteskapets inngåelse begynte å versere temmelig bestemte rykter i Trondheim. De gikk

i det vesentlige ut på at Anna Marie Horneman var blitt tvunget av sine foreldre til å gifte seg med Alsing. Ryktene visste også å fortelle om et falsk kongebrev og at rådmannen hadde lovet sin datter både gull og grønne skoger for at hun skulle gå med på ekteskapet. Det ble også fortalt at han likefrem hadde slått henne. Sikkert var det i all fall at Alsing og Anna Marie Horneman omkring 20. september hadde vært i kirken til vielse, men at denne var blitt utsatt, uvisst av hvilken grunn.

Ryktene må ha antatt meget bestemte former siden det den 28. september 1746 ble holdt sakristirett i Frue kirke for å undersøke forholdet⁹⁾. Retten bestod av soknepresten i Frue, Niels Tønder, den residerende kapellan ved Domkirken, Marcus Frederik Bang, samt de to medhjelperne Hans Bruun og skredder Salomon Olsen. Rådmann Horneman og datteren møtte etter innkallelse. De ble foreholdt byryktene, og rådmannen ble direkte spurt om han hadde forsøkt å få ekteskapet istand ved hjelp av falske foregivender, løfter, trusler eller lignende midler. Dette benektet han. Derimot benektet han ikke at han hadde slått henne. Det siste må øyensynlig ha vært oppfattet som et uttrykk for den vanlige hustukt.

Datteren Anna Marie ble spurt om hun hadde rådført seg med Gud, og til det svarte hun ja. Under eksaminasjonen innrømmet hun at hun i begynnelsen hadde motsatt seg ekteskapet. Men hun hadde senere gått med på det, da hun hadde funnet at fogden var «et skikkelig menneske», og fordi hennes foreldre hadde rådet henne, de som visste bedre beskjed om hva som tjente til hennes beste, enn hun selv, som det er referert i kirkeboken. Hun benektet at hun på den bestemte bryllupsdag skulle ha revet klærne av seg og rent ut nektet å gå til kirken. Likeså benektet hun at hun skulle være blitt tvunget til å gå i seng med fogden.

Den 8. oktober sammentrådte retten påny til videre behandling av saken. Tjenestefolkene hos rådmann Horneman var nå innkalt for å forklare seg «men de vet intet å svare på de forskjellige spørsmål», heter det i referatet. Forsåvidt ikke noe å forundre seg over.

Det lyktes tydeligvis ikke å trenge mer til bunns i saken. Men man må vel kunne si at de fremkomne opplysninger be-

kreftet det gamle ord om ingen røk uten ild, noe som de senere begivenheter ytterligere stadfestet. Men rådmannen fikk altså sin vilje. Men noen lykke fulgte det ikke med forbindelsen, som heller ikke ble særlig langvarig. Ektefellene fikk et barn, datteren Sophie Amalie, som ble født 21. desember 1750, men døde allerede året etter, den 26. oktober 1751 i Kristiansund. Alsing behandlet sin hustru «avskyelig», skriver sokneprest O. Olafsen i sin bygdebok om Veøy¹⁰). Det er i all-fall en kjennsgjerning at hun reiste fra sin mann.

Og nå var det Alsing som besværet seg over at hans svigerfar rådmannen hadde utspredd det rykte at han hadde behandlet sin hustru så dårlig at hun hadde hatt grunn til å forlate ham, og også hadde framsatt andre graverende beskyldninger mot ham. Dette anfører Alsing i en begjæring til amtmannen, datert Molde 10. desember 1753, hvor han ber om at det blir holdt et ekstrating på hans gård Bjerkevåg i Borgund for å undersøke saken. Dette innvilget amtmannen ved påtegning allerede den følgende dag.

I et tilsvaret av 4. februar 1754 bestred rådmann Horneman riktigheten av Alsings anførsler og kontrastevnet ham til avhørelse av sine vitner på samme ting, som var berammet til 5. mars 1754. Dette ble bevilget av amtmannen 6. februar.

Twisten ble etterhvert ytterligere tilspisset. Den 27 september 1755 begjærte Horneman av amtmannen at det måtte utpekes en annen foged til å administrere deres sak, da Alsing både i og utenfor retten hadde talt fornærmelig både om ham og hans fullmektig Nobell. I sin påtegning av 14. oktober s. å. anførte amtmannen at han savnet myndighet til et slikt skritt¹¹). Reglene om inhabilitet var således lite utviklet.

Ekteskapet ble oppløst ved dom av Kapitlet i Bergen 1755¹²).

Anna Marie Horneman ble gift påny i 1759 med Peter Kaasbøll Rosenvinge, prost og sokneprest i Selbu, født i 1701, død 11. juni 1766. Hun overlevet både sin første og annen mann og døde først 29. november 1796. I ekteskapet med Kaasbøll hadde hun 4 barn, hvorav de 3 døde før henne¹³).

Også Alsing giftet seg påny i 1759. Hans annen hustru var *Maria Langlo* fra Stranda. Hun var født 12. august 1718 og døde 8. juni 1802. Hun tilhørte den rike og ansette lensmannslek-

ten på Langlo i Stranda. Hennes far var lensmann i Dale, Peder Pedersen Langlo; født 1677 og død 1729, hvis far og farfar også hadde innehatt lensmannsombudet i Dale¹⁴). Moren var Birgitte Clausdatter Suertz, født 1683 eller 84, død i 1779. Hun var datter av Claus Nielsen Suertz, handelsmann og eier av gården Slinningen i Borgund og hustru Else Madsdatter Alstrup, en prestedatter fra Norddalen¹⁵).

«Hun var et godt menneske og holdt ut samlivet med Alsing» skriver Olafsen¹⁶). — Dette ekteskapet var barnløst, «men Marie Alsing var en sand Moder for mange, som var i Nød og Trang.» skriver Brovold i sin Vestnesbeskrivelse¹⁷).

IV. Fiskå gruber i Vanylven.

Alsing må i 1750 årene ha hatt rådighet over meget betydelige midler, uten at man har noen oversikt over hvordan han har skaffet seg disse midlene. I et brev av 8/11 1747 til stiftbefalingsmann Christian a Möinichen i Bergen i anledning av at dennes fullmektig hadde stevnet ham med krav på 400 rdl. skriver han bl. a. at betaling av en slik anseelig kapital ville «Totaliter ruinere og ødelegge en fattig Embeds Mand, og allerhelst mig der effter saa mange aars Labores er saa got som nyelig Kommen til en fattig Station, og for en anseelig Capital maate tilkiøbe mig en ganske forfalden gaard.»⁶ jfr. 7).

Selv om man ikke tar uttrykket «fattig embetsmann» på ordet, er det vanskelig å forstå at han kan ha uttrykt seg slik hvis han på det tidspunkt hadde vært kjent som en grunnrik mann.

Det er meget mulig at han kan ha fått forholdsvis store medgifter med sine to hustruer. Brovold forteller at Alsing i 1750 vant en meget vanskelig rettssak for Meinckes arvinger og fikk i salær både Vestnes gods og en av Meinckes døtre til hustru. Dette er et rent sagn uten noen støtte i virkeligheten. Kjøpmann i Trondheim kammerråd Hilmar Meincke eide riktignok endel jordegods i Romsdal, men til det hørte ikke Vestnesgodset. Han døde forøvrig først i 1771, og sist, men ikke minst: Alsing var som kjent ikke gift med noen datter av ham. Folkefantasiaen har i det hele beskjeftiget seg sterkt med spørsmålet om hvor Alsing fikk sin rikdom fra, slik det fremgår av Olav Rekdals samling av folkeminner fra Romsdal³).

Det er imidlertid på det rene at Alsing måtte låne betydelige beløp hos kammerråd Meincke for å realisere sine planer om anlegg av et jernverk. Meincke fikk nemlig pant i Alsings eieendommer. Panteobligasjonen må sikkert være tinglyst, kanskje både i Trondheim og i Romsdal, men det har ikke vært mulig å finne den.

Uten selv å være bergkyndig, har Alsing vært sterkt grepet av tidens interesse for bergverksdrift. I den aller sørligste del av sitt eget fogderi, i Vanylven på Sunnmøre, hadde han sikret seg jernforekomster som skulle danne grunnlaget for driften. I det nordenfjellske fantes dengang ikke andre jernverk enn Mostadmarken. Det meste jern som ble brukt i Romsdal amt, kom enten fra Lesja Jernverk eller fra Bergen. Alsing har sikkert tatt i betraktning det markedsmonopol som jernverkene på den tid hadde, samt de gode konjunkturer verkene hadde arbeidet under. Meget av en spekulant må han også ha vært.

Malmforekomsten fantes ved Fiskå i Vanylven, på Syvdeidets vestsida, på et sted som heter Grøthaugen, omkring 500 meter fra sjøen og 20 meter over havet. I en rapport om *Fiskå Titanjernforekomst* i Norges Geologiske Undersøkelser finnes bl. a. følgende opplysninger¹⁸⁾:

«*Geologiske forhold.*»

Fiskå tilhører også grunnfjellområdet. I en vanlig grå gneisbergart, tildels øyet, opptrer et lite labradorstenfelt, hvis bredde ved sjøen kan dreie seg om en halv kilometer og som strekker seg omkring halvannen kilometer mot N-O fra Fiskåholmen. Midt inne i dette labradorstenfelt forekommer utsondringer av titanholdig jernerts. Bergarten i nærheten av forekomsten er temmelig grovkornet ofte med store individer av mørk, tildels nesten sort, labradorfeltspat. Lengere borte fra forekomsten blir bergarten mere finkornet og har en meget vakker grå farge. Det er en temmelig ren labradorsten, hvis mineralsammensetning er helt overveiende feltspat, som ligger mellom labrador og endesin, og i rent underordnet mengde opptrer granat, titanitt, epidot, monoklin pyroxen og kalkspat. Dessuten sees spredte korn av jernerts.

Malmen opptrer som en stor, antakelig stokkformet klump, på hvilken driften foregikk. Dessuten kan man se endel fra ganske små opp til hodestore ertsklumper omkring denne. Nede

i sjøkanten, ute på Fiskåholmen og på et par andre steder vistes også småklumper på noen kvadratmeter.

Malmen.

Både de småklumper som vistes i fast fjell og gjenliggende småstykker fra den tidligere drift viste en tilsynelatende meget ren jernmalm. En mikroskopisk undersøkelse viser imidlertid en mengde, tildels relativt meget store korn av spinell i ertsen, samt noe kis, dessuten enkelte store granatkorn med inneslutninger av kloritt, spor av rutil, biotitt og apatitt. Analyse av et håndstykke rik malm ble oppgitt å ha gitt 53 % jern.

Enkelte korn av malmen viser bare svak magnetisme.

Resume.

Fiskåforekomsten er en liten utsondring av titanholdig jernmalm i labradorsten. Malmen er temmelig ren.

Der vises en synk med ca. 45 gr. fall. Den står full av vann, så gruben er utilgjengelig. Synken er omtrent 4 gange 4 meter, og dette har tilsvart malmens utgående i dagen. Forsøk med magnetometer rundt synken ga ingen indikasjoner som tydet på større malm under dagen.

Av Mrs. Flors rapport av 1758 synes å fremgå at hovedgruben kan dette ikke ha vært, men kjentfolk fra stedet påstod at noen annen grube var der ikke. Det kan derfor tenkes at gruben etter nedleggelsen enten er gjenfylt eller rast sammen og derfor gått av minne. Det er ellers påfallende at ca. 25 års drift ikke har etterlatt sterkere spor.»

Såvidt rapporten som videre inneholder en del opplysninger om den tidligere drift.

Hans Strøm forteller i sin Sunnmørsbeskrivelse¹⁹⁾ at Fiskåen, som gården har sitt navn etter, har okerrøde elvebredder som tilkjennegir at vannet er sterkt jernholdig. Tegn til jernerts viser seg ennå tydeligere på andre steder, nemlig lenger nede ved stranden og 100 meter lenger opp mot fjellet i noen store klipper.

Alsing lot foreta prøvebryting i Grøthaugen, og denne lyktes så godt at man etter å ha arbeidet 3 lakter dypt, fant ren god malm. Prøvebrytingen var så lovende at Alsing søkte det Nordenfjellske bergamt om mutingsbrev på å anlegge et jernverk på stedet. Mutingsbrev ble utstedt 9. mai 1757 på anlegg av Fiskå Jernverk, som det ble benevnt.

Alsing fikk inspektøren ved Karls- og Gustavbergs Kopparværk i Järntland til å besøke Fiskå for å avgi en sakkyndig utta-

lelse om malmforekomstene. Det var den norskfødte Anders (Andreas) Floer²⁰⁾ av den kjente bergmannsætten fra Røros. Han hadde streift meget omkring i de svensk--norske grensefjell for å lete etter malmforekomster.

I hans innberetning, som er gjengitt i Hans Strøms Sunnmørsbeskrivelse, nevner han at han mandag den 17. april 1758 sammen med kammerråd Alsing foretok en befaringsreise av malmforekomstene. Etter at det i noen dager var foretatt blottleggelse og minering, fant han en stor del malm av god og rikelig gehalt i forekomstens utgående. I en ort inndrevet 2 a 3 alen under overflaten var det utvunnet en rikholdig malm imellem en glinsende skimmer-spat. Så lenge malmen fortsetter så sterkt i sine dagkløfter, kan han ikke uttale noe om gangens innvortes beskaffenhet før brytingen er ført lenger inn. Ellers syntes det ufeilbart at malmgangens strykende skulle gå fra syd til nord og dens fallende fra øst til vest.

Malmforekomstens beliggenhet eller situasjon fant han «særdeles behagelig og ønskelig, bestående av en liden Høi, som har Afløb paa alle Kanter, og hvor der paa alle sider gives (paa nogle Bøsse-skudd nær) ikke andet end ganske jævn og slet Eng.»

Floer nevner videre at på skjærpet var anlagt en stoll i en lengde av 44½ alen for å avlede vannet. Likeså var det anbrakt en «vantrum»^{20a)} i samme øyemed.

Omtrent 8 bøsseskudd sydover nærmere sjøen er det gjort 5 skjerp i en liten haug, hvor malm forefinnes i like god beskaffenhet som den ovenfor. Like ut for disse steder ligger en liten holme hvor malmen går opp i dagen i like god bonitet som i skjerpene. Langs strandkanten fant han adskillige løse stein, som bestod av «puur, reen og ædel Malm.»

Utskipningsmulighetene fant han fortreffelige. «Den ommældte Holme er ligesom af Gud og Naturen dannet til en Forskandning for Jægte og Baade imod Vind og Søgang, da de mellem den og Landet kan i haardt Veir ligge uden fare og med let Fortøining. . .» Det vil derfor være en enkel sak å føre opp en brygge for å motta malmen, og han peker på hvorledes «Naturens Føielighed saaledes faciliterer (letter) Transporten, at saavel Umage som Bekostning blive nesten ukjendelig.»

Betenkningen måtte være meget oppmuntrende for kammerråden. Både Gud og naturen syntes altså å legge alt ypperlig til rette for det nye jernverk.

Strøm har øyensynlig selv talt med Floer etter befaringen, for han nevner at Floer har forsikret ham om at ertsen også inneholdt noe gull. Strøm nevner også at gullsmed Berling hevdet at han hadde funnet noe sølv i ertsen.

Strøm tilføyer at etter inspektør Floers besøk var arbeidet i grubene videre fortsatt og en stor del malm utbrudt. De første arbeidere kom fra Meldal Kobberverk (Løkken Verk), men senere ble bergfolk tilkalt fra Køl. Det kom også arbeidere fra Røros. Malmgangen hadde vist seg å gå slik som Floer hadde antatt. Man hadde også funnet stein bestående av ren jernmalm på stranden og i sjøen ved gården Fluvåg på Haktlestranda, omkring en halv mil fra grubene. Og en mil herfra, på gården Brandal, var det funnet like god erts, slik at man kunne slutte at malmforekomsten strøk gjennom hele landtungen.

Malmen var etter alles uttalelser så god som den noe steds kan finnes og inneholdt i alminnelighet fra 94 til 96 prosent, skriver Strøm, som oppsummerer sitt syn på verkets muligheter slik:

«Kort at sige: dette Verk har de bedste Mærker, og alle slags Beleiligheder, undtagen Skov, som mangler her ganske, og findes ei nærmere end i Romsdalen, . . . » Han slutter med å uttale: «I øvrigt var det meget ønskeligt, om her Nordenfjelds blev anlagt et godt Jernverk, saasom man hidindtil intet av den Slags har havt, undtagen Mostadmarken Jernverk ved Trondhjem.»

V. De store eiendomskjøpene.

Imidlertid måtte det reise seg store betenkeligheter ved å legge verket på Fiskå. Malmsmeltingen foregikk dengang ved hjelp av trekull, som igjen måtte fremstilles ved brenning av ved. Og det var uhyre vedmengder som medgikk til driften av et bergverk. «Ved, det var alle bergverks første og største fornødenhet», som Sverre Steen skriver²¹). I sammenheng med dette nevner han de snaue viddene rundt Røros som et trist minne om tre-teknikken ved de norske bergverkene.

Smelteprosessen, med andre ord selve jernverksdriften, måtte derfor legges på et sted hvor man uten for store transportomkostninger kunne tilfredstille behovet for trekull. Nær grubene fantes ikke skog å snakke om, og det skogfattige Sunnmøre bød i det hele få eller ingen muligheter for en omfattende trekullproduksjon^{21a}). I Romsdal lå forholdene derimot meget bedre til rette, idet det her fantes forholdsvis store områder med furuskog, ikke minst i strøket rundt Fannefjorden.

Dette forhold var bakgrunnen for de omfattende eiendoms-kjøp Alsing foretok i Romsdal. Ved skjøte av 22. mars 1757 kjøpte han Vestnesgodset av cancelliråd Hans Holst på Moldegård²²). Godset omfattet 169 gårder og gårdparter foruten kirke-ene Veøy, Vestnes, Sylte, Rødven, Bolsøy, Kleive, Erisfjord, Vistdal og Nettet med tilhørende jordegods. Veøy kirke hadde det største gods, idet det omfattet i alt 88 gårder. Av flere av disse var det forøvrig bare den løse landskyld kirken eide²³). Kjøpesummen for Vestnesgodset var 38.000 riksdaler. Alsing hadde hermed sikret seg den største godssamling i Romsdal. Men i tillegg til denne foretok han ytterligere store innkjøp. Ved skjøte av 3. september 1757, tinglyst 27. juni 1758 kjøpte han av Nicolay Ulrichs, «borgerlig indvaaner udi Søndmøre» en rekke andre gårder og parter i Fanne, Sund, Erisfjord og Romsdalen ottinger. Ulrichs var handelsmann på Fyllingen i Borgund og stor jordegodsseier²⁴).

Endelig kjøpte han av Ludvig Iversen Munthe det såkalte Osen gods, hvis tyngdepunkt synes å ha vært en samling gårder med skog og vassdragsrettigheter, sagbruk og lignende omkring Osvatnets vestre del med Oselven og Fannosvågen²⁵).

Gjennom disse kjøp var Alsing blitt eier av mellom 200 og 300 gårder og gårdparter og ble den største godseier som Romsdal noengang har hatt, med hundrevis av leilendinger under seg.

Han eide også endel jordegods på Sunnmøre, nemlig det såkalte Lillienkioldgodset som han 19/12 1757 kjøpte av amtmann i Nordland, Hans Hagerup. Det omfattet bl. a. en rekke gårder i Vanylven. Også til dette kjøpet lånte han penger av kammer-råd Hilmar Meincke^{25a}).

Når det så gjalt å velge sted for anlegget av jernverket, pekte Osen seg ut. Osenområdet var et strøk som «mer enn noen an-

nen del av Romsdal frambød betingelser for drift i stor stil av den eneste industri som det dengang var tale om på disse kanter: sagbruk og skogforedling,» som det anføres i Bolsøyboka (II s. 754.) Under de tidligere eiere var det da også vokset opp den største skogsdrift som Romsdal kunne oppvise. Det var disse forhold som ble avgjørende da Alsing besluttet å reise jernverket ved bunnen av Fannefjorden. Her var store skogvidder, en elv som kunne skaffe vann til driften og endelig var det lagelig plass for oppføring av verket nær sjøen. Den vesentlige ulempe var den lange sjøtransport fra Vanylven til Fannosen (ca. 170 km.) og de omlastninger som denne gjorde nødvendig.

VI. *Strid med bønderne på Sunnmøre.*

Vel hadde Alsing sikret seg store skogvidder, men til drift på lengre sikt utkrevdes det også uhyre mengder ved til trekullbrenningen. Og med dette for øye var skogviddene i Romsdal temmelig begrensede, særlig når en tar i betraktning at befolkningen hadde et stort behov for trevirke. Alsing følte det derfor maktpåliggende å sikre jernverkets behov, og det uansett om han på det vis skadet interessene til almuen. Hermed var det fra første stund skapt en konfliktsituasjon, som i økende grad kom til å sette sitt preg på jernverksdriften i Osen, for til slutt å besegle verkets skjebne. Alsing la også for dagen personlige egenskaper som i høy grad bidro til å skjerpe motsetningene.

I første omgang var det bønderne på Sunnmøre Alsing kom i konflikt med. Allerede før verket ennå var kommet i drift, utstedte han forbud mot at sunnmørsbøndene kjøpte trevirke fra de skoger i Romsdal som var underlagt jernverket. Det er ting som kan tyde på at han faktisk søkte å hevde et alminnelig forbud mot alt skogkjøp i Romsdal, selv om et slikt forbud åpenbart måtte savne rettslig hjemmel. Men forbud mot kjøp i verkets skoger var følelig nok, idet disse omfattet den alt overveiende del av furuskogen i fogderiet. For det skogfattige Sunnmøre var denne handel noe av en livsnødvendighet. Det var derfor uunngåelig at forbudet skapte voldsom forbitrelse blant sunnmøringene.

På høsttinget i Vanylven i 1759 slo misnøyen ut i lys lue. Tinget ble holdt på lensmannsgården Ytre Strand den 17. september, og både foged Alsing og sorenskriver *Melchior Falch* var tilstede. Vi får et godt bilde av det som foregikk på tinget gjennom en kommisjonsbetenkning avfattet av amtmann *Nils Collin* og sorenskriver *Peder Jalles* i Molde²⁶). Det begynte med at almuen spurte fogden om de skulle få lov til å kjøpe trevirke i Romsdal som tidligere eller ikke. Til det svarte fogden nei. Kom de dit på handel, ville han beslaglegge deres fartøyer, og såfremt de hadde kjøpt av hans leilendinger, ville de bli tiltalt for tyveri. «De fare til Romsdalen som tyve og skjelmer,» skulle han ha uttalt ifølge almuens opplysninger i et brev til kommisjonen. Ifølge sorenskriver Falchs og borgeren Hans Thodes samstemmige forklaringer skulle ordene ha falt litt anderledes.

I et hvert tilfelle var svaret slik at det måtte virke opphissende på tingalmuen. Og fogden gjøt olje på ilden ved å overfuse almuen med trusler og skjellsord, etter sin «sedvanlige oppløpethet og fremfusenhet», som kommisjonen uttrykker det. Det som øyensynlig fikk begeret til å flyte over, var fogdens arrogante og provoserende bemerkning fra tingbordet: «Tag mig nu, I rebellere!»

Det må sikkert ha vært noe av en overraskelse for kammerråden at bøndene gjorde sitt beste for å ta ham på ordet. Folkemengden gikk til angrep, og han måtte redde seg ved ilsom flukt. I siste øyeblikk berget han seg inn i lensmannsgården. Kommisjonen beskriver den videre utvikling slik: «Og de har her gått så vidt at de alle i en hop har gjort vold på huset, hvor kammerråd Alsing hadde søkt tilflukt, kastet storstuedøren av hengslene, trengt seg inn i stuen med makt, støtt og slått på veggen og døren for å få kammerråden fatt, mens den øvrige på tinggården stående almue ropte: «Trekk ham ut, så skal vi nappe hans røde kjole!» Deres opprørske fremferd gir klarligen tilkjenne, at om de i denne sin ubesindighet virkelig hadde fått kammerråd Alsing fatt, der imidlertid skjulte seg så godt han kunne i et lite rum ved kjøkkenet, hadde han neppe sluppet derfra med livet.»

Mengden, som fylte hele storstuen, hadde allerede begynt å hamre løs på døren til Alsings skjulested, da det endelig lyktes

sorenskriveren å berolige den så meget at den avstod fra videre håndgripeligheter; til lykke både for den selv og kammerråden.

Saken fikk selvfølgelig sitt alvorlige etterspill. Myndighetene var imidlertid klar over at opptøyene hadde sin grunn i en utbredt misnøye med Alsings salgsforbud. Det var ikke minst for å undersøke og vurdere hele dette forhold at den før nevnte kommisjon ble oppnevnt. Dette kommer klart frem i den instruks av 12. september 1760 som ble gitt for kommisjonens arbeide. Kommisærene synes å ha gjort et godt og grundig arbeide, og har øyensynlig bestrept seg på å være så upartisk som mulig.

Når det gjelder selve opptøyene, bemerket kommisjonen at fogdens opptreden ikke hadde vært daddelfri. Han hadde forbitret almuen med sine trusler og skjellsord. Men dette kunne ikke unnskyldes almuens voldsomheter. Særlig i denne tid ville det kunne dra alvorlige følger etter seg, hvis bøndenes oppførsel ble upåtalet. Flere begivenheter hadde vist at almuen på Sunnmøre vel trengte til tukstens ris. Dette ble særlig fremholdt av amtmann Collin som året forut hadde foretatt sin første reise omkring på tingene. På tinget på Ørsta hadde det vært oppløp for å få løslatt to arresterte bønder, og almuen hadde ved trusler forsøkt å avtvinge amtmannen ordre om løslatelse, uten at dette lyktes. Bøndene hadde så truet med å møte på tinget i Borgund fra alle skipreder for å sette sin vilje gjennom. De møtte også mannsterke opp, men amtmannen hadde på forhånd tilkalt to kompanier soldater, så bøndene måtte holde seg i ro.

Kommisjonen fant derfor at det måtte anvendes straff mot bøndene i Vanylven, andre til avskrekkende eksempel. Straffen skulle være «faderligen, men føleligen». Hovedmannen, *Gullik Tunem*, ble innstilt til 3 års arbeide i jern på Bergenhus, og 5 andre til 1 år. De øvrige deltagere skulle sammen med fogden utrede saksomkostningene 400 rdl., og gis en alvorlig advarsel. Justissaken fikk først sin endelige avgjørelse ved Høyesteretts dom av 11. januar 1771, hvorved hovedmannen ble dømt til 3 års straffarbeide og 4 andre til 1 år. Amtmann Collin anbefalte 28. august 1772 benådningssøknad fra de domfelte, som da hadde sonet henimot 4 måneder. To av dem var også avgått med døden²⁷⁾.

For å vende tilbake til kommisjonens betenkning. Den gjennomgikk punktvis de enkelte klageposter mot Alsing. Foruten hovedposten om forbudet mot salg av trevirke, var det også klaget over påståtte ulovligheter i hans embetsførsel. Det ble påvist at Alsing under et opphold i København i 1756 hadde utvirket at fisketienden ble forhøyet fra 50 til 400 riksdaler. Dette kalles «den første sæd til misnøyen med fogden». Kommisjonen fant at hans forhold her ikke var helt daddelfritt. De øvrige klagemål over innkreving av skatt, toll, tiende og for høye bykselavgifter førte ikke frem.

Kommisjonen behandlet inngående forholdene i forbindelse med Osen Jernverk. I instruksen var kommisærene pålagt å undersøke hvorvidt det var absolutt nødvendig for almuen på Sunnmøre å beholde adgangen til å kjøpe trevirke fra Romsdal, og om Alsing skulle anlegge et jernverk, om det da ikke kunne legges på et annet sted.

Kommisjonen uttalte som sin mening at Alsings forbud mot å handle skog i Romsdal måtte ansees ulovlig, hva enten forbudet fra hans side var ment å gjelde hele skogarealet i Romsdal eller bare hans egne skoger. Kommisjonen begrunnet dette både juridisk og moralsk. Ikke minst ble det moralske, vi ville ha sagt det sosiale synspunkt sterkt understreket.

Det ble redegjort for hvordan Sunnmøre særlig i løpet av de siste 100 år var blitt avskoget, slik at bord og planker, tømmer til hus og båter nå måtte skaffes utenfra. Hvert år ble det bygget 600 større og 1-2000 mindre båter til fiske og annet bruk. Men skulle Alsing få stenge Romsdal for sunnmøringene, ville hele fogderiet, et av de viktigste i Norge, bli «en ynke». Kommisjonen fant det utilbørlig at en enkelt privatmanns vilje eller et av hans innfall skulle ødelegge en befolkning på 3280 jordbrukere, 700 husmenn, foruten de mange strandsittere og fiskere.

Alsing hadde fremholdt at hans forbud egentlig gjalt den handel som foregikk med hans leilendinger uten hans vitende. Han hadde videre anført at selv om almuen på Sunnmøre helt ble nektet alt skogkjøp i Romsdal, så kunne de vende seg til Nordmøre eller Nordfjord. Men kommisjonen tilla ikke noen av disse anførsler særlig vekt. Å handle på Nordfjord og Nordmøre ville bli uforholdsmessig tungvint og kostbart. Kommisjonen konkl-

derte for dette punkts vedkommende med at det ikke var annen utvei enn å la bøndene handle som før og helt nekte utvisning av skogstrekninger til verkets behov.

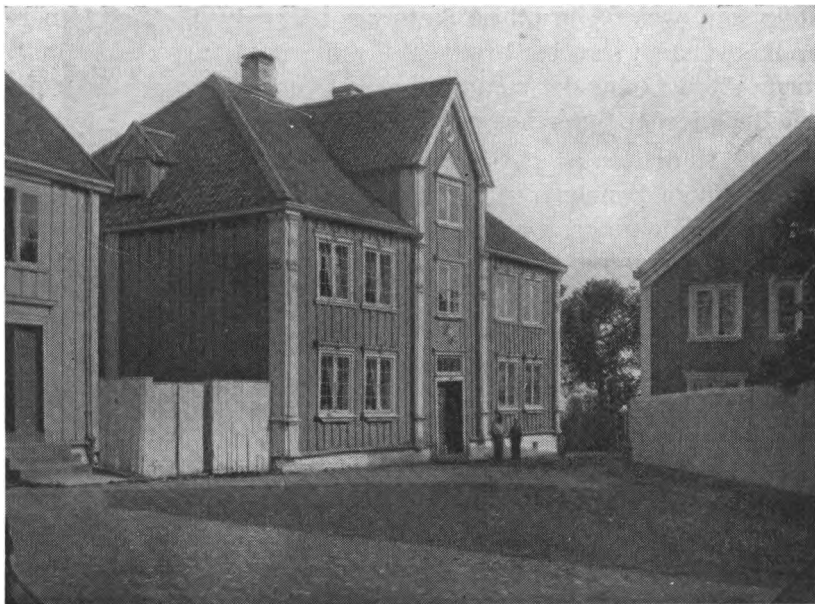
Når det gjalt spørsmålet om hvorvidt Alsing kunne anlegge jernverket et annet sted, uttalte kommisjonen blant annet: «Det er beklagelig han ikke alene har sådant i sinne, men i virkeligheten har vovet og ennu vover det ytterste av sin velferd for å fullføre sådant sitt forsett. Hva gagn det i tiden kunne bli for ham er alt for tvilsomt og tvetydig til at vi kan dømme noget derom, da han blotter og igjen forlater den ene malmgang etter den annen, alt med frisk håp og mot å finne den rette.»

Kommisærene uttalte videre at de ikke tør ha noen mening om utsiktene for driften, da de ikke er bergkyndige, noe som de samtidig understreker at heller ikke Alsing er. Han har ikke desto mindre helt forsmådd all råd og veiledning fra bergamtet, men har ofte latt seg lede av andre, til skade for seg selv. De anslår hans omkostninger hittil til 12 a 16.000 riksdaler. Hvorvidt jernverket vil være et fornuftig foretagende, lar de derfor stå hen. Men de uttaler bestemt at hvis det ble drevet noen år, vil det uomgjengelig dra Romsdals og Sunnmøres «fatale ruin og undergang» med seg.

De innstiller derfor til Kongen å bestemme at når Alsing har drevet verket så lenge at de anvendte omkostninger er opptjent og de anskaffede trekull oppbrukt, skal det nedlegges og bli forbudt såvel ham som andre å drive jernverk der for fremtiden. De antar at dette må kunne skje om ca. 3 år. De uttaler videre at verket etter sigende kan tas i bruk for smelting samme høst, nemlig 1761. — Betenkningen er datert Trondhjem den 15. juli 1761.

Statsmyndighetene i København fant imidlertid at det måtte mere inngående undersøkelser og utredninger til før man kunne ta standpunkt til et spørsmål av så vidtrekkende betydning for begge parter. I et senere avsnitt skal vi komme tilbake til dette.

I mellemtiden var Jernverksdriften kommet vel igang, sannsynligvis fra 1761.

Jernverkets hovedbygning, slik den stod i Molde til 1916. (I Krogsvingen)
Foto. Kirkhorn.

VII. *Reisningen av jernverket i Osen.*

Anlegget i Osen tok til i slutten av 1750 årene på gårdene Nordhaug og Ytterhaugs grunn på nordsiden av Oselven, et kort stykke opp fra fjordbunnen. Den store smelteovn eller masovn ble oppført på Nordhaugs grunn. Strøm²⁸⁾ opplyser at den ble bygget av sandstein brutt på gården Sæternes i Vanylven. Det hadde vist seg at denne steinen kunne tåle den sterkeste ild. Rektor Gerhard Schøning²⁹⁾, som besøkte verket i 1773, forteller at masovnen var firkantet, 18 alen høy og oppført av gråstein, som var 1 til 2 favner lang, og som var utdrevet til dette bruk ved minering. Det ble videre oppført en dobbel stangjernhammer, en hammersmie med to blåsesteder, hver med to belger, foruten smeltehytter og administrasjonsbygning med bolig for inspektøren, samt nødvendige hus for arbeidere og funksjonærer.

Kalk til «beskikningen»^{29a)} fikk mann fra Vanylven. Den var meget kiselholdig. De såkalte «stellsteiner» bestod av sand-

stein som også ble brudt på Sæternes i Vanylven. «Stellsteiner» er ildfast stein som ble brukt til å mure opp masovnnens «stell» med. «Stellet» var det rummet nederst i masovnskipen hvor det smeltede jernet flyter ned og samles for utstikk.

Vann til driften av stangjernhammeren ble skaffet fra Osvanet gjennom kanaler og dammer. Vannrennene ble først laget av bord og tømmer, men ble senere utgravd i bakken og delvis steinsatt. Schøning oppgir lengden av dem til 1/8 mil, altså vel en kilometer. Fallhøyden er forøvrig temmelig liten.

Schøning oppgir at anlegget kostet omkring 60.000 Riksdaler, en oppgave han antakelig har fra Alsing, idet denne i en ansøking av 1777 om utvidet privilegium oppgir sine anleggsomkostninger til over 60.000 Riksdaler.

Kalk til beskikningen fikk man fra Vanylven. Den var forøvrig meget kiselholdig.

Jernverket stod antagelig ferdig i 1761, slik at smeltningen begynte utpå høsten. Malmbrytingen i Fiskå gruber hadde da pågått helt fra 1757. Alsing hadde også latt bryte malm på gården Bergshaug i Herøy, hvor det finnes jernerts i bergarten eklogitt og granatstein. Strøm forteller at denne erts etter bergkyndiges mening skulle være meget rik, men det kan være grunn til å frykte for at det ikke er noen fast gang, skjønt den hittil hadde tegnet meget godt både når det gjaldt gehalt og mengde. Noe vesentlig ble i hvert fall ikke brudt på dette sted.

Alsing hadde tidlig begynt å se seg om etter mulige forekomster i Romsdal. Det ville jo være en fordel om man kunne få drivverdige gruber nærmere jernverket. Det viste seg også at det fantes jernmalm på flere steder i Romsdal.

I fjellet Oksen i Eid ble det i Mjønes under gården Straume brudt endel jernmalm. Bruddstedet lå i en temmelig bratt fjellside, så både arbeidet og utskipningen falt meget besværlig. Noen jaktladninger ble ført inn til jernverket hvor malmen ble smeltet. Den forekom i sterk innblanding med gneis eller glimmerskiffer og viste seg å være meget fattig. Brytningen i «Oxen Gruber» opphørte derfor snart³⁰).

På Kobbelsnesset under Vågsæter³¹) ble det også funnet jernmalm og prøvebrytning foretatt, uten at forekomsten viste seg å være drivverdig.

Inge Bryhni ved ruinen av masovnen.

Drivverdig var heller ikke den forekomsten som ble funnet på gården Nordre Nesje, på ytterste tungen av Nesjelandet, Vevarnesset. Her har det også vært uttatt små mengder til prøvesmelting. Begge disse forekomstene lå forsåvidt bekvemt til for drift, like ved sjøen og forholdsvis kort fra verket (ca. 20 km.). Langberg opplyser at det på Nesje ble brutt noe mere enn i Oxen, «dog ei af Betydenhed». ³²⁾

Endelig lot Alsing også bryte noe malm på Romdalsvik³³) på Sekken.

Alsing fikk mutingsbrev av 7. februar 1761 på de Romsdalske gruber. Det omfattet vistnok Oxen og Nesje gruber.

Da smeltingen begynte, viste det seg at malmen var av en dårligere kvalitet enn man hadde regnet med. Romsdalsmalmen var øyensynlig den ringeste. Malmen var tungtsmeltelig, og ingen årlig smelting ga større utbytte enn 16 skippund, hvorav ikke engang det halve ga brukbart jern. Man forsøkte å lage støpegods, men det lyktes ikke. Det var bare stangjern som det var mulig å produsere.³⁴) Til sammenligning kan nevnes at Lesja Jernverk produserte ca. 100 skippund årlig, og et enkelt år var oppe i 175 Skpd.

I 1761 ble det fra Molde utskiptet 35 skippund 3 lispund jern til Barcelona, og Schneider³⁵) anfører at dette muligens skrev seg fra Osen Jernverk. Etter det vi vet om produksjonen der, er dette imidlertid lite sannsynlig.

I 1763, da driften var vel igang, ble verket besiktiget av berg-hauptmann Schøller og assesorene i Bergamtet, som samtidig utviste den nødvendige circumference for verket. Circumference (omkrets, omfang) var betegnelsen på det område hvor innehaveren av et bergverk hadde enerett til å skjerpe i og rett til å kreve tømmer og trekull og andre ytelser av bøndene for en «billig» pris.

Alsing må etter dette ha gått ut fra at det rettslige grunnlag var i orden. Han henvendte seg derfor til Holtzfyrsteren (Skoginspektøren) den embetsmann som på skogvesenets vegne skulle gi bøndene i circumference pålegg om trekulleleveranser til verket. Denne etterkom Alsings begjæring og utlignet leveranser på de gårder som lå innen en radius av 2 mil fra verket, idet også han forutsatte at verkets privilegier og circumference var i lovlig orden.

Dette brakte Alsing i konflikt også med de Romsdalsbønder som bodde innen den utviste circumference og påførte verket nye store vanskeligheter.

Om de interne forhold ved verket har vi ytterst få opplysninger. Vi vet at *Anders Floer*, som hadde foretatt befaringen av malmfeltene på Fiskå, en tid var ansatt som inspektør ved verket. Det ble strid mellom ham og Alsing om lønnen, og i skriv til amtmannen av 6/6 1761 bad Floer om å få Jens Lindorph oppnevnt som forsvarer for seg under rettssaken, noe amtmannen etterkom. Lagmann Claus Bager i Bergen avsa dom i saken, som i annen instans ble pådømt av Overhoffretten i 1766 (sak nr. 14).

I juni 1767 ble *Johan Christopher Koren*, f. 1726, ansatt som inspektør eller forvalter ved verket med en årslønn på 200 rdl., noe som Alsing opplyser at han tilstod ham av hensyn til broren, generalauditør Koren på Reknes «som min Ven». J. C. Koren døde i 1773 (begravet i Kleive 4. april). Boet ble først sluttet i mai 1779, og det ble da opplyst at boet hadde tilgode 120 rdl. hos kammerråd Alsing av den avdødes lønn, som av forskjellige grunner var blitt nektet utbetalt.^{35a})

Om arbeiderne ved verket har vi ikke annen opplysning enn at de ifølge Kraft var «svigefulle».³⁴), uten at vi vet hva det nærmere siktes til.

VIII. *Godseieren.*

Jernverksdriften og alle de komplikasjoner den førte med seg, måtte gjøre det nødvendig for Alsing å avlegge forholdsvis hyppige besøk i Osen. Som foged på Sunnmøre hadde han sin faste bopel på gården Bjerkevåg i Borgund, temmelig fjernt fra verket. Selv om han gjennom hele sin fogedtid fortsatte å ha dette som sitt offisielle bosted, har han øyensynlig i lange perioder bodd på sin eiendom Vestnes gård, hvorfra han lettere kunne ha tilsyn med jernverket. Det er således neppe riktig at han i 1757 flyttet til Vestnes for godt, slik som Øverås anfører³⁶). Men i stigende grad har nok Vestnes blitt hans virkelige bosted, slik det også kommer frem i klagene over ham. Det var da også dette forhold som førte til at han i 1775 fikk avskjed som foged.

Da han i 1757 kjøpte Vestnes gård og gods, var det lenge siden noen eier hadde hatt fast bopel på gården. Det er derfor all grunn til å tro at bygningene har vært i temmelig dårlig stand. I hvert fall rev Alsing de daværende våningsbygninger,

som til da hadde stått omtrent der hvor gårdens bygninger står idag. Sin nye statelige herregård oppførte han der hvor den nåværende kirken står, og hvor det dengang var en åker som tilhørte hans leilendinger. Noe som ikke bidro til å gjøre ham mere populær. Brovold³⁷⁾ forteller at Alsing lot bygningene oppføre i form av en firkant, med den fjerde siden åpen mot haugen. Den vestre fløy bestod av kjøkkenbygningen med mange værelser. Den var oppført av tømmeret fra restene av det nedstyrtede kor fra Vestnes kirke, en korskirke fra 1660 (revet i 1872). Tradisjonen om dette bestyrkes ved de mange utskårne englehoder og malte snirkler på veggene. Kontorbygningen med ildhus og borgerstue utgjorde den østre fløy. Storbygningen, som den ble kalt, forbandt begge fløyene. Den inneholdt storstuekammer og storstue, en bred gang tvers gjennom huset og en svær trapp opp til saler og loft, hvor det også var storstue og storstuekammer. Rett opp for det åpne gårdsrum stod et svært stabbur og nedenfor kontorbygningen et mindre stabbur. Rundt bygningen var det haver, tildels innhegnet med hagtorn.

Alsing lot plante en askealle fra den nye gård og fremover forbi kirkegården. Likeså plantet han et prektig barlindtre, en buksbom og et valnøttre, som ifølge Brovold alle stod i flor i 1844.

Kammerråden bodde således standsmessig som det sømmet seg en storgodseier og jernverkeier.

Anlegget stod til 1870, da hele bygningskomplekset, den såkalte «Ivergård» ble revet og flyttet bort. Den nåværende kirke ble påbegynt i 1871 på den nedrevne herregårds tomt.

Til Vestnesgodset hørte som før nevnt flere av kirkene i Romsdal. Som kirkeieier oppebar Alsing inntekten av det jordegods som hørte til kirken, mens han til gjengjeld måtte sørge for å holde selve kirkebygningen i forsvarlig stand. Ennå finnes det kirkeinventar som bærer bud fra Alsings tid som kirkeieier. Således bærer kalken i Kleive kirke på sin gamle stetts fotstykke denne innskrift:

«Anno 1759 — Ladet om giøre og tillegge 10 lod : af Welædle og Welbyrdige Hr. Cammer — Raad O:Alsing.»

I Sylte kirke finnes en bibel hvori det er innført opplysning om at den er forært kirken av kammerråd Alsing i 1759. De

prydelse i Vestnes kirke som bærer hans og hans hustrus navn, er derimot forært av henne etter hans død.

Hvordan Alsings store Romsdalske jordegods etterhvert gikk i oppløsning, skal vi komme nærmere tilbake til i et senere avsnitt.

IX. *Regjeringens dilemma:*

Bør den private fordel vike for menigmanns tarv?

I avsnittet «Strid med bøndene på Sunnmøre» ble det gitt en framstilling av stridens første fase. Kommisærene amtmann Collin og sorenskriver Jalles, avga som nevnt sin innstilling i saken den 15. juli 1761. Innstillingen ble oversendt vedkommende regjeringskontor i København, Det danske cancelli.

Det er i flere henseender interessant å følge den behandling saken ble undergitt. Den gir et klart bilde av det dilemma regjeringen har befunnet seg i. Den ble stilt overfor en interessekollisjon mellom privat eiendomsrett og bergverksprivilegier på den ene side og viktige livsinteresser for en tallrik almue på den annen side. Med datidens syn på eiendomsretten som en hellig og uinnskrenket rett, måtte avgjørelsen by på store vansker. Men saksbehandlingen vitner om regjeringens vilje til å søke å nå frem til en rimelig løsning, så langt datidens rettsorden ga mulighet for det. Vi får også et overbevisende inntrykk av hvor grundig og samvittighetsfullt saken ble behandlet. Men alt dette førte også til at saksbehandlingen strakte seg over år etter år.

Danske Cancelli innledet behandlingen med å forelegge saken for generalprokurøren til uttalelse. Dette var en embetsmann som i enevollstiden var regjeringens juridiske konsulent og samtidig medlem av Cancelliet. Embetet innehaddes da av den høyt ansette jurist *Henrik Stampe*, senere statsminister. Hans juridiske betenknings ble trykt i 6 bind i årene 1793—1807 og er et viktig kildeskrift ikke minst på det rettshistoriske område.³⁸).

Stampe avga sin betenkning 8. juli 1762³⁹).

Når det gjalt kommisærenes innstilling om straff for bøndene, advarte han meget sterkt mot at straffen ble fastsatt ved

kongelig resolusjon. I så fall ville nemlig både de straffede og almuen, uansett straffens størrelse, tro at de ville sluppet meget billigere om saken var pådømt etter landets lov og rett. De ville også ha grunn til å beklage seg over en slik saksbehandling. Han innstilte derfor på at kommisærene pådømte saken, slik at de tiltalte fikk den vanlige adgang til å prøve dommen for overretten.

Betenkningen beskjeftiget seg vesentlig med følgende to spørsmål som kommisærene hadde oppkastet:

1. Om kammerråd Alsing bør forbys å anlegge et jernverk i Romsdal?

2. Om han bør pålegges til gangbar pris å selge til almuen på Sunnmøre de trematerialer som den uomgjengelig behøver?

Utgangspunktet for den rettslige vurdering av disse spørsmål finner Stampe helt selvsagt: «Eiendomsret er og bør være en hellig Ting, som man ikke, uden den ydeerste Nødvendighed, bør i nogen Maade røre ved eller indskrænke.» — Så fortsetter han: «Alt hvad jeg som Jurist kan sige i denne Materie, er, at Kammerraad Alsing, ligesaavel som alle andre Eiere, bør have Lov at gjøre sig sine Skove saa nyttige, som han best veed og kan, og at bruge dem paa den Maade, som han finner for godt, og ikke kan tvinges til mod hans Villie, deraf enten at sælge noget, eller at sælge til visse Personer.»

Derimot fant han at det ikke hørte noe steds hjemme når Alsing også hadde forbudt bøndene å komme til ham eller hans leilendinger for å kjøpe. Hvis det var så at forbudet omfattet all skog i Romsdal, også den Alsing selv ikke eiet, så ble dette så meget mere urimelig og ulovlig. Men en annen sak ble det når bøndene ville at Alsing skulle pålegges å selge til dem. Dette var noe ingen dommer kunne eller burde pålegge ham.

Stampe tok således avstand fra kommisærenes innstilling på dette punkt. Rettslig sett stod han på sikker grunn. Men samtidig pekte han på at noen av de grunner kommisærene anførte, var temmelig tungtveiende. Særlig ville det være ille om fiskeriene skulle avta på grunn av mangel på trematerialer. Da forholdene på stedet imidlertid var helt ukjent for ham, kunne han ikke uttale annet enn at det skulle meget sterke grunner til før man besluttet å gjøre innskrenkninger i eiendomsretten.

Han innstillet derfor på at visestatholderen skulle pålegges å avgi en betenkning om disse spørsmål.

Når det gjalt jernverkets anlegg og grenser burde man ved fastsettelsen av privilegiene se hen til at det ikke ble alt for vanskelig for almuen på Sunnmøre å skaffe seg trematerialer. Spørsmålet om å tildele privilegier hørte forøvrig under et annet regjeringskontor, nemlig Kammerkollegiet.

Danske Cancelli besluttet den 1. september 1762 at saken skulle sendes visestatholderen til erklæring. Innehaveren av dette embete, den danske geheimråd *Jacob Benzon* var en interessert mann med betydelig innsikt i Norges spesielle forhold. Han avga sin uttalelse 18. desember 1762. Etter de undersøkelser han hadde foretatt, kunne han ikke finne at almuen på Sunnmøre annetsteds kunne skaffe seg det nødvendige trevirke. Noen tusen familier ville komme til å lide nød og fiskeriet stanse, om de ikke kunne få tømmer fra skogene i Romsdal. Disse skogene burde ved forsiktig behandling være tilstrekkelige både for almuens og jernverkets behov. I likhet med kommisærene fant derfor visestatholderen at Alsing burde pålegges å selge det nødvendige trevirke til almuen på Sunnmøre for markedspris, men slik at bøndene bare skulle henvende seg til ham og ikke til hans leilendinger. Samtidig fant han at amtmannen burde befales å tilholde almuen å bruke stein, torv eller jord til gjerdene istedet for trevirke.

Saken ble deretter igjen forelagt generalprokurøren som avga en ny betenkning, datert 15. august 1763⁴⁰). Stampe henviste til sin tidligere erklæring og understreket at man ikke måtte innskrenke eiendomsretten «uden den allerhøieste og yderste Nødvendighed». Da han selv er helt ukjent med forholdene på stedet, og da han nå erfarer at visestatholderen i likhet med kommisærene mener at en slik nødstilstand er tilstede, tør han ikke alene være imot det som de lokalkjente foreslår. Han har imidlertid sine betenkeligheter når det gjelder iverksettelsen av et slikt påbud.

Cancelliet vek fremdeles tilbake for et så drastisk skritt som å utferdige et salgspåbud for Alsing. Istedet satt man på saken helt til det endelig 5. april 1765 ble truffet beslutning. Den gikk imidlertid bare ut på at kommisærene skulle pådømme straffe-

saken mot bøndene og at amtmannen skulle tilskrives med anmodning om å innberette hvordan stillingen nå var når det gjalt trevirkespørsmålet.

Amtmann Collin besvarte i brev av 22. juni 1765 de to spørsmål som Cancelliet hadde forelagt ham⁴¹). På det første spørsmål: hvorvidt bøndene på Sunnmøre trenger til skogene i Romsdal, svarte han at de var uomgjengelig nødvendig for dem til deres bygninger og fiskeri. Til det annet spørsmål: om bøndene de siste år hadde kunnet få det de trengte fra skogene i Romsdal og til sedvanlige priser, svarte han ja. Men han tilføyet at det etter hans mening skyldtes at Alsing forstod at han hadde forløpet seg og var redd for at forbudet ville opphøre når han fikk privilegium på jernverket.

Amtmannen viste videre til at fisket på Sunnmøre var av stor viktighet og almuens beste næringsvei. Forrige år hadde fisket innbrakt over 150.000 rdl., skjønt det bare fiskes i 9 a 10 uker, og det om vinteren og våren, da annet arbeide ikke forsømmes. Han uttalte også at bergverk kunne være nyttig oppe i de store daler og avsides bygder, hvor skogene ikke kunne brukes til annet. Men han holdt dem skadelige ved kysten og hvor det er godt fiske.

I mellemtiden hadde Kammerkollegiet behandlet spørsmålet om privilegium for jernverket. Resultatet ble at kollegiet i et brev av 9. april 1765 underrettet Cancelliet om at det ikke ville utvirke noe privilegium for Osen Jernverk og heller ikke ville utvise noe circumferens for det. Det ble forøvrig vist til at Alsing først 9. juli 1764 hadde sendt søknad om dette. Kammerkollegiet hadde truffet sin avgjørelse på grunnlag av en rekke innhentede betenkninger og uttalelser, nemlig fra Det nordenfjelske bergamt, fra Generalforstamtet, fra bøndene i den påståtte circumferens og fra Alsing. I Alsings innlegg ble det uttalt at motstanden mot verket skyldtes ren misunnelse og at kommisærene var hans fiender.⁴²).

Hele dette materiale, sammen med amtmann Collins uttalelse av 22. juni 1765 ble forelagt generalprokurøren til gjennomgåelse og uttalelse. Stampe innleder sin betenkning⁴³) med følgende hjertesukk:

«Skjønt dette er den 3die Gang, jeg over denne Sag giver min allerunderdanigste Erklæring, saa maa jeg dog tilståe, at jeg, for saavidt angaaende Conclusionen, og den Grund, hvorpaa samme egentlig skal bygges, ikke veed meere, men snarere mindre, end jeg vidste første Gang.»

Stampe peker på at saken dreier seg om følgende:

Kammerråd Alsing har i Romsdal tilforhandlet seg et anseelig jordegods og atskillige skoger i den hensikt å anlegge et jernverk, noe han også straks har påbegynt. Da det til driften trenges en stor mengde trekull, så har han ikke bare dertil bestemt sine egne skoger og forbudt sunnmøringene å komme til Romsdal for å kjøpe tømmer og trevirke. Men han har også forlangt utvist en circumference av 2 miles avstand fra verket, slik at de som bor der og har skog i området, skulle endog mot deres vilje og til deres skade være forpliktet til årlig å levere et visst kvantum kull til en viss fastsatt pris.

Det er dette 30 av skogeierne, på samtliges vegne, har klaget over i brev av 12. mai 1764 til Kammerkollegiet. Brevet var oppsatt av sorenskriver Jalles. Det anføres her at de er pålagt å levere så store mengder trekull at de må hugge ned for fote også unge trær, at de ikke er vant til å brenne trekull, og at de for størstedelen må bære kullene til verket på ryggen, og betalingen bare er 4 skilling for en tønne kull.

Kammerkollegiet hadde sendt bøndenes klage til Generalforstamtet (skogvesenet) til uttalelse, og hadde samtidig gitt uttrykk for sin undring over saken. Det var nemlig ikke innkommet noen circumference-akt for dette verk, enn mindre var det blitt forelagt noen slik til approbasjon. Generalforstamtet svarte at utvisningen av trekulleveransene var foretatt av Holzførsteren (skoginspektøren) som hadde gått ut fra at saken var i orden. Man hadde nå tilbakekalt ordren og foreløpig stanset utvisningen.

Stampe bemerker at bøndene ikke har klaget uten grunn.

Om det kan sies å foreligge en slik sterk nødvendighet som kan begrunne inngrep i eiendomsretten, vil avhenge av hvordan man besvarer følgende spørsmål:

a) er skogene i Romsdal tilstrekkelig til å forsyne såvel jern-

verket som Romsdals og Sunnmøres almue med nødvendige trematerialer?

b) i benektende fall: kan almuen på Sunnmøre annetsteds fra på rimelig måte skaffe seg de trematerialer de behøver?

Han peker på at både visestatholderen og kommisærene har besvart disse spørsmål med nei.

Bergamtet, hvis betenkning ellers er meget fordelaktig for Alsing, innrømmer at når jernverket skal drives med «bestandig Blæsning», vil skogene i Romsdal neppe bli tilstrekkelig til å forsyne både verket og fogderiene med trematerialer.

Generalforstamtet antar at skogene i Romsdal, med sparsommelighet og god husholdning, kan strekke til å forsyne almuen i begge fogderier, men at de er aldeles utilstrekkelig til et jernverks varige drift. Betenkningen var alene underskrevet av etatsråd Heltzen og justisråd Bentzen, mens den tredje assessor, amtmann Fjeldsted hadde erklært at skogene var tilstrekkelige også for jernverksdriften. Fjeldsted, som tidligere hadde vært amtmann i Romsdal, burde ha de beste forutsetninger for å uttale seg om saken. Flertallets betenkning bygget på den underretning som var innhentet fra stedets Holtzfürster, som bedre enn noen burde ha kjennskap til skogens utstrekning og beskaffenhet.

Stampe nevner at forstvesenet forsåvidt kan sies å være noe partisk, som dets oppgave først og fremst er å bevare skogene. Men Holtzførsterens beretning inneholder en rekke data og fakta som bidrar til å stadfeste dens rimelighet og troverdighet. Den anføres således at Romsdal består av 8 tinglag, hvorav 4 ikke har skog til annet enn litt ved, mens 3 er selvforsynte når det gjelder skog til bygningsmaterialer og fiskeredskaper. Det åttende tinglag, Fannefjord, må således forsyne både de 4 treløse tinglag, kjøpstaden Molde og hele Sunnmøre.

Videre nevner Holtzførsteren at Alsing i skriv til ham hadde forlangt 6000 lester kull foruten setteved og annet til verkets drift. Men etter den nøyeste befarings av skogen i den oppgitte strekning kunne Holtzførsteren umulig utvise mere enn henimot 200 lester.

Det var disse 200 lester som hadde gitt anledning til bønde-

nes klage, så man kunne derfor slutte seg til hva som ville skjedd om det var blitt utvist 6000 lester etter Alsings begjæring.

Når Stampe sammenholder dette med det som er fremhevet av amtmannen, «saa kan der ikke være Tvivl om, at jo Fiskeriet paa dette Sted fortjener langt mere yndest, end et Bergverk, naar der mellem begge maatte være Collision, og at et Bergverk, hvis Drivt vilde standse og hindre Fiskeriets Fremgang og Formerelse, her virkelig er skadelig for det almindelige Beste.»

Slike rette og sunne økonomiske grunnsetninger er derimot ikke tillagt tilstrekkelig vekt i Berg-Ordonancen og Berverksprivilegiene, som bygger på at alle bergverk skal støttes og befordres, uten hensyn til stedet hvor de er anlagt. Og det kan ikke nektes at Alsing nettopp her har endel å støtte seg til.

Stampe gjennomgår så det som kan anføres til fordel for Alsing.

Han har for det første ikke foretatt seg annet enn det som han ikke bare har vært berettiget til, men som han også er blitt oppmuntret til ved de Kongelige anordninger om bergverksdriften. Da han ville anlegge et jernverk, har han ikke benyttet seg av den forhatte bestemmelse i privilegieanordningen ved å påstå at grunneiere endog mot deres vilje skulle avstå grunn og skog til ham. Men han har selv for sølv og penger tilforhandlet seg et anseelig gods og mektige skoger, og først deretter begynt med å bryte malm og å gjøre anstalter til et jernverksanlegg.

Det er tydelig at han intet har foretatt seg, uten med det Nordenfjelske Bergamts vitende og approbasjon, hvilket nettopp var den rette instans som han burde vende seg til. Det er også av den grunn at Bergamtet nå føler seg forpliktet til å forsvare ham.

Da Alsing ifølge Bergamtets opplysninger har satt hele sin velferd i verket, ville det være ille om han skulle bli ødelagt fordi han ikke fikk tillatelse til å iverksette det, som han ved Kgl. anordninger er oppmuntret til.

Men når Alsing såvel i sin skrivelse til cancelliet av 12. mars 1765 som i skrivelse til Bergamtet av 20. februar 1764 bl. a. påstår at skogene i Romsdal er tilstrekkelig til å forsyne både

jernverket og almuen, så kan man ikke feste synderlig tro til det. Man kunne jo spørre seg hvorfor Alsing i så fall hadde behovet å nedlegge det kjøpeforbud som var den første innledning til denne vidløftige sak.

Imidlertid er det dog et og annet av det han anfører som synes å fortjene noen oppmerksomhet, skjønt det nok er rimelig å tro at det meget er overdrevet.

Således påstår han at alle disse vanskeligheter ikke kommer fra almuen selv, men fra sagbrukseierne og deres beskyttere og tilhengere, og blant dem regner han særlig den ene kommissær, byfogd og sorenskriver Jalles. Videre nevner han at Sunnmøre i virkeligheten får meget lite trematerialer fra Romsdal. Sine jakter får de nemlig fra Nordmøre eller Nordland, sine bygningsmaterialer fra Nordfjord, hvortil veien er kortere og bekvemmere, og sine båter bygger de i Volda og andre steder på Sunnmøre, hvor det også finnes bygningsmaterialer og så meget sagtømmer at et snes sager kan drives der. Han anfører at han og andre sageiere har latt skjære bord til bygdenes behov, og ikke funnet avsetning enten i Romsdal eller på Sunnmøre. Han peker på at det bare er en liten del av skogen i Romsdal som blir lagt under jernverket og erklærer seg villig til å forsyne almuen fra de betydelige skoger han har utenfor circumferencen. Endelig fremhever han at skogen i Romsdal ødelegges gjennom den bordhandel som kjøpmennene driver i strid med de kongelige befalinger. Hvis disse ble etterlevet, ville skogene være mer enn tilstrekkelige.

Stampe antar at det kan være noe i dette siste, siden Holzførsteren blant annet melder at den lille utskipning av trelast som faller på Romsdal, helt ville opphøre ved dette jernverk. Men hvor man er istand til å utskipe trelast, kan det ikke være slik mangel på trematerialer, slutter Stampe. Av amtmannens siste skrivelse fremgår det også at de øvrige skog- og sageiere i Romsdal er meget bange for jernverkets fremgang, «hvortil de muligt og kunde have nogen Aarsag», legger Stampe til.

Det Nordenfjelske Bergamts betenkninger akter Stampe ikke så meget på, selv om de er ganske godt skrevet, idet de som rimelig kan være trekker sine slutninger ut fra Berg-ordonancen og Privilegiens hovedprinsipp, nemlig at alle andre innretnin-

ger og næringsveier bør vike for et bergverk. Derfor bør Alsing nyte privilegium og utvises circumferenc. Stampe er ikke så ganske enig i dette prinsipp, men betenkningene viser i all fall at Alsing er gått helt lovlig til verks.

Etter denne gjennomgåelse uttaler Stampe en viss frykt for at man ennå ikke har en helt upartisk, fullstendig og tilforlættelig underretning om forholdene på stedet og beskaffenheten av skogene.

Selv om han er temmelig overbevist om at dette jernverk for det alminnelige beste er mere skadelig enn gagnlig, «saa ønskede jeg dog, at Kammerraad Alsing, der virkelig har *strictum jus* for sig, i alle Henseende, kunde uden alt for stort Tab komme fra det han har begyndt, og at der kunde udfindes et Middel, hvorved han nogenledes kunde hjælpes, og faa Tilladelse i det mindste at smelte den Malm, han allerede skal være forsynet med, dog paa en Maade, hvorved Almuen og Fiskeriet (som efter min Tanke fortjener den allerstørste Yndest) ikke kom til at lide, eller i nogen Maade blev hindret; jeg siger, Almuen, og Fiskeriet, thi om Saug-Brugerne og derved tabte noget, og nogle Saugbrug derover kom til at standse, det vilde intet sige, da disse ere ligesaa skadelige og farlige for Skoven, som Jern- eller Bergverkene, og mindre nyttige for det almindelige Beste.»

Han viser til at Generalforstamtet i sin betenkning av 22. mars 1765 har nevnt en løsning som kanskje kunne få anvendelse. Forøvrig hører det under Kammerkollegiet å avgjøre om Alsing skal gis noe privilegium og utvises circumferenc.

Derimot påhviler det Danske Cancelli å sørge for at Almuens behov for trematerialer blir ivaretatt. Betenkelighetene ved her å gi Alsing et påbud var nå helt fjernet, idet han selv hadde erklært seg villig og istand til å selge almuen det den behøvet, uten at hans egne skoger i ringeste måte ble svekket. Dette har han erklært både i skriv til Bergamtet av 20. februar 1764 og i skriv til Danske Cancelli av 12. mars 1765. Stampe innstiller derfor på at det blir utsendt et reskript i samsvar med Alsings tilbud. — Betenkningen er datert 29. august 1765.

I henhold til dette utgikk det et reskript av 21. februar 1766 til amtmannen over Romsdals amt⁴⁴). I dette refereres Alsings tilbud, samtidig som kjøperne pålegges å vende seg til ham

eller hans befullmektigede, slik at ikke leilendingene eller oppsitterne på godset skal få anledning til å forhugge skogene til egen fordel og uten nytte for ham som eier. Videre blir amtmanden pålagt å tilholde almuen på Sunnmøre heretter å lage gjerdar av stein, torv eller jord, istedet for de hittil brukelige gjerdar av tre som hadde gjort stor skade på skogen. Reskriptet nevner også at det betydelige fiske på Sunnmøre ville bli skadelidende om ikke sunnmøringene fikk kjøpe trematerialer i Romsdal.

Den del av striden som gjalt kjøp av trevirke, syntes således å være løst på en tilfredstillende måte. Og når det gjalt klagen fra bøndene i den påståtte circumference, skulle man tro at saken var avgjort ved at Kammerkollegiet hadde uttalt at det ikke ville gi verket privilegier eller circumference.

Kammerkollegiet underrettet i et brev av 29. juni 1765 Alsing om sin beslutning, samtidig som det tilskrev Det nordenfjelske bergamt og Generalforstamtet om ikke å utligne noen kulleveranser på almuen eller å utvise noen circumference for verket så lenge det ikke var utstyrt med noe spesielt kongelig privilegium⁴⁵).

Meddelelsen måtte være et hardt slag for Alsing, som utvilsomt har gjort sine innrømmelser i håp om å få privilegium for verket.

Et nytt slag rammet Alsing ut på høsten samme år. Den 29. november 1765 avsa nemlig kommisærene amtmann Collin og byfogd Jalles dom i tvisten mellom Alsing og almuen på Sunnmøre⁴⁶). Dommen bygget i allt vesentlig på den innstilling kommisærene hadde avgitt 4 år tidligere. Den behandlet først almuens klager mot Alsing, hvorav den viktigste gjalt forbudet mot kjøp av trevirke i Romsdal. Kommisærene fant for det første at han ikke kunne nekte sine leilendinger å hugge og selge til den halve landskyld. Men da dette neppe ville bli tilstrekkelig til å dekke behovet, fant de at Alsing måtte være forpliktet til å selge det almuen trengte, uten å kunne påberope seg noen jernverks circumference. Dette gjalt så meget mere som det til denne tid var kommisærene ukjent at han hadde fått utvist noen circumference. Kommisærene henviste til at «Menig Mands Tarv bør være den ypperste Lov», slik at ingen

motvillig eier kunne utelukke den trengende almue fra en uomgjengelig nødvendig vare. Dommen inneholder en inngående redegjørelse for almuens behov for trevarer og vanskene ved å skaffe dem fra Nordmøre og Nordfjord.

De øvrige klager mot fogden ble funnet ugrunnet.

Dommen behandler deretter Alsings klage mot almuen i Vanøyen i anledning opptøyene på høsttinget i 1759. Hovedmannen *Gullich Thunem* ble dømt til å arbeide 3 år i jern i Trondheim festning. Fire andre, nemlig *Jens Thunem*, *Johannes Olsen Fiskå*, *Rasmus Skoug* og *Hans Slagnes* ble dømt til 1 års festningsarbeide hver, og til å bøte 5 riksdaler til Reknes Hospital. Den øvrige straffskyldige del av almuen skulle betale halvdel av kommisærenes salær på 500 rdl. Den annen halvdel, 250 rdl., ble det pålagt Alsing å utrede, fordi han ikke alene hadde foranlediget kommisjonen, men ved sitt ubeføyede salgsforbud og ved sin «opløbenhed og overilelser haver givet saa stor andledning til det der verkstillede Oprør». Videre ble både Alsing og almuen pålagt å betale et mindre beløp til Reknes Hospital og til justiskassen.

Til slutt anfører kommisærene at de også er pålagt å behandle spørsmålet om hvorvidt Sunnmøres almue har behov for trevirke fra Romsdal, og videre om Alsing uten for store vansker kunne anlegge jernverket på et annet sted. Kommisærene bemerker at de har søkt å skaffe så nøyaktige opplysninger som mulig om disse spørsmål, opplysninger som til dels er referert tidligere i dommen. Kommisærene er klar over at bergverk hører til Norges store herligheter, men i Romsdal og på Sunnmøre kan ikke engang 6 jernverk bringe tilveie den velstand som fiskeriene skaper. Følgen ville også bli at Norges aller største herlighet, skogen, ville bli ødelagt. De ønsket gjerne at Osen Jernverk kunne bestå fortsatt side om side med fiskeriene, men fortsetter så:

«Men de sørgelige Foedspoer trint omkring samme nye Verk allerede viiser sig af Skovens almindelige Ødeleggelse og nedhugst for Fode til Kul vel uden synderlig gavn for Ejeren eller andre overtyder os meere om at Fortsettelsen af dette verk inden en Maadelig Tids Forløb give Fiskerierne og disse 2de Fogderiers almuers deraf hængende Meenige Velstand og timelige Velfærd et saadant Bane Saar som eftertiden icke kand lege

eller oprette, . . . saa eragte vi det og for Staten og Meenig Mands Tarv ulige fordeelagtigere at dette Osens Verk betimeligen bliver stillet i Beroe end at indbyggerne skulle savne Skov for Fiskerierne som deres Hoved Hantering savne de fornødne Træ Materialer hvormed de og al anden Landets hantering skal fortsettes, hvilket ville drage de skadeligste følger efter sig for Kongen og Landet.»

Endelig uttaler de at etter deres mening kan jernverket ikke uten store vansker anlegges på et annet sted.

Alsing slo seg imidlertid ikke til ro med Kammerkollegiets avgjørelse eller med Kommisærenes dom. Dommen innbrakte han for Overhoffretten i Christiania. Han innsendte nye søknader om privilegier og circumferencc, dat. 15. april og 7. juli 1766. Han bad også om at 7 sager i det påståtte circumferencc-område straks måtte nedlegges og at innbyggerne måtte forbydes all tjærebrenning. Han påberopte seg igjen Bergverksordnancen av 1683 art. 19 og Interims-Privilegiene av 1687 art. 2 og 8. Han bestred det som var blitt anført om skogenes utilstrekkelighet og anførte at han ville nedlegge verket såsnart han ikke lenger kunne skaffe almuen på Sunnmøre det den trengte fra sine skoger utenfor circumferenccen. Hvis privilegier ikke skulle bli forundt ham, formodet han at Hans Majestet, på hvis utrykkelig befaling han forega å ha anlagt verket, ville erstatte ham de 68.000 Rdl. som det hadde kostet⁴⁷).

Kammerkollegiet fant at denne viktige sak reiste 3 spørsmål:

1. Om Alsing under henvisning til de påberopte anordninger, som ved senere anordninger var forandret og innskrenket, kunne kreve utvisning av circumferencc og nedleggelse av de 7 sager?
2. Om i så fall hensynet til begge fogderiers fordel kunne tilside sette hans krav?
3. Om han med grunn kunne påstå å bli holdt skadesløs?

Kollegiet fant at alle disse 3 spørsmål måtte besvares i Alsings disfavør, og uttalte bl. a. «at den private Fordel bør vige for menig Mands Tarv.» — Men da en så viktig sak ikke nok kunne veies, og da det kanskje kunne være viktige grunner på den annen side, fant kollegiet å burde utbe seg Cancelliets betenkning.

Generalprokurøren fikk derfor påny saken til uttalelse og

avga 30. september 1766 sin fjerde betenkning om Osen Jernverk.

Stampe nevner innledningsvis at man etter kollegiets tidligere avgjørelse skulle ha grunn til å tro at saken allerede var avgjort, selv om han nok hadde vært forberedt på at den kunne skape nye vanskeligheter, « . . da her paa den ene Side var en Mand, som paastod og syntes at være gaaet ind paa Kongelige almindelige Løfter og Opmuntringer, og at have anmeldt og overlagt alle Ting med det nordenfjeldske Bergamt, som det Collegium, han var anviist til, og burde overlægge Tingen med, og som derpaa havde sat sin hele Velfærd, og mere end han eiede, i et Verk, som man nu vilde hindre ham fra at drive og benytte sig af; og her paa den anden Side var en heel Almue, som skreg over Fornærmelse og Ødeleggelse, og hvis Klage og Skrigen, i Følge de fra Betienterne indkomne Efterretninger, syntes at skee med god Føie og at have tilstrækkelig Grund.»⁴⁸).

Han pekte på at han i sin forrige erklæring nærmest hadde gitt uttrykk for at saken på det tidspunkt ikke var tilstrekkelig opplyst til at man kunne ta en fast og endelig avgjørelse. Det forelå motstridende fremstillinger som på begge sider syntes å være noe overdrevne, slik at saken burde undersøkes ytterligere. Han går ut fra at Kammerkollegiet nå har innhentet tilforlatelige opplysninger, slik at man kan danne seg et riktig bilde av sakens faktiske side. Det er alene om den rettslige side av saken at kollegiet har bedt om uttalelse, og da det ikke spørres om rimelighet eller billighet, men om hva som rent juridisk er riktig, finner han at dette må kunne besvares på det grunnlag kollegiet har fremlagt.

Stampe finner at saken bør vurderes slik: Det er riktig at de anordninger Alsing påberoper seg, både tillater og oppmuntrer til anlegg av bergverk. Men etter Forordningen om jernverkene i Norge av 9. januar 1736 følger at et verk må tildeles et kongelig spesielt privilegium for å få utvist circumferens og adgang til å kreve leveranse av kull og setteved. Han hadde bare rett til å søke om et slikt spesielt privilegium, og det tilligger Hans Majestet ved vedkommende collegium å avgjøre om privilegium skal gies.

Ennu mindre rett har Alsing til å kreve nedleggelse av 7 sager i verkets forment circumferens. Vel inneholdt interimsprivi-

legiene av 1687 bestemmelser som hjemlet dette, men disse regler var endret ved Forordningen av 1736 og ved Forordningen om alle Slags Skovhugst i Norge av 8. mars 1740. Ved disse forordninger ble det bestemt at det til kullbrenning bare måtte brukes trær og nedfall som ikke egnet seg til annet bruk, like- som skogeierne fikk rett til selv å disponere det tømmer som egnet seg til sagbruk.

Men dersom Alsing til jernverksdriften bare vil benytte sine egne skoger, sine egne folk og hester, da kan han i all stillhet fortsette å drive sitt verk uten å behøve noe privilegium og uten at noen kunne påtale det, alt ut fra det alminnelige prinsipp at enhver kan råde over sitt eget som han finner for godt og nyttiggjøre seg det som han best vet og kan.

«Men, da han vil, at Andres Eiendomsret for hans og hans Verkes Skyld skal indskrænkes, og de mod deres Villie forbindes til, ei allene at forbruge det Trær og Tømmer til Kulbrænding, som de vidste paa en anden Maade bedre at anvende, men og at levere og sælge ham Kullene, ikke for sådan Priis, som de imellem sig kunde foreenes om, men for den Priis, som Bergamtet, til Fordeel for ham og hans Verk, finder for godt derpaa at fastsætte, saa skjønnest lettelig, at, ligesom saadant ikke lader sig iverksætte uden Tvangsmidler, saa behøver og Kammerraad Alsing dertil Kongl. allernaadigst spesielt Privilegium, der ikke just saa ligefrem og paa hans blotte Ansøgning kan bevilges ham, men som noget, der sigter til at betage Andre deres Eiendomsret, udfordrer, at Sagens Beskaffenhed og Omstændighederne først nøie undersøges og overveies.»

Av dette følges også at Alsing ikke kan kreve noen skadeserstatning hvis privilegium blir nektet ham. Kollegiets spørsmål 2 bortfaller etter dette av seg selv.

Cancelliet tilbakesendte saken med Stampes erklæring som det tiltrådte.

Som tidligere nevnt hadde Alsing innbragt kommisærenes dom av 1765 for overhoffretten, idet han angrep to punkter i dommen. Det første gjaldt de omkostninger som var pålagt ham, og det annet gjaldt den frie bruk av hans skoger i Romsdal.

Overhoffretten avsa 1. mars 1769 dom i saken⁴⁹). Retten fant at Alsing ikke kunne ansees som sakvolder til den kommisjon

som var nedsatt i anledning hans beføyede klage over almuens overilte adferd. Det ble også pekt på at de fleste av almuens klageposter var funnet uriktige, og at Alsings fredlysning av sine skoger heller ikke kunne danne grunnlag for å pålegge ham bøter og omkostninger.

Når det gjaldt det annet punkt anførte retten at Alsing eier den største del av skogene i Romsdal, og at loven ikke statuerer annen innskrenkning i eiendomsretten enn den som måtte være avtalt ved kontrakt. Almuen på Sunnmøre har ikke kunnet påvise noen hevdsbruk, noe som forøvrig ikke kunne ha funnet sted, da alt det trefang de tidligere har fått der, er erholdt med samtykke og for betaling. Almuens klage over trevirkets pris og ubeleiligheten ved å hente det når de ikke kan få det fra circumferencen i Alsings privilegerte jernverk, kan ikke frata ham bruksretten over hans lovlige eiendom. Dette gjaldt så meget mere som atskillige har fått og fremdeles får nødvendig trevirke utenfor verkets circumference. Konklusjonen lød slik:

«KammerRaad Ole Alsing bør for de i dømte Bøder og Omkostninger aldeles fri at være: Saa bør og Commissariernes Betænkning eller Decision i henseende hands anlagte Jernværk Osen, u-efterretlig at være, og ej komme ham til Hinder i enten at disponere over sine Skove paa Lovlig Maade, eller at drive sit Jernværk og dertil at betiene sig af den ham af Berg-Amtet udviiste Circumference. I det øvrige bør Commissariernes Dom ved Magt at stande. Processens Omkostning for denne Ret ophæves, at fuldbyrdes og efterkommes 8te Uger efter denne Doms Lovlige Forkyndelse under adfærd efter Loven. . . »

Begge parter brakte dommen inn for Høyesterett i København. Alsing med påstad om stadfestelse og skjerpelse, slik at kommisærene ble pålagt å betale han saksomkostninger både for Overhoffretten og Høyesterett. Kommisærene påstod Overhoffrettens dom underkjent og kommisjonsdommen stadfestet. Høyesterett avsa dom 11. juni 1771.

I et kort vota stadfestet Høyesterett Overhoffrettens dom og påla kommisærene å utrede saksomkostninger til Alsing med 100 Rdl, samt til justiskassen 24—5 rdl.⁵⁰).

Alsing seiret således stort både i Overhoffretten og i Høyesterett. Hans frie disposisjonsrett over hans skoger i Romsdal var dermed fastslått, og likeså at verket på lovlig måte var tilsikret circumference. Men hans seir på det rettslige område var ikke

tilstrekkelig til å gjøre Osen Jernverk til et lønnsomt foretagende. Det var selve grunnlaget for driften, drivverdige malmforekomster, som svikket.

X. Alsing realiserer jordegods.

Konflikten hadde også i høy grad tæret på hans resurser. Alt i begynnelsen av 1763 må Hilmar Meincke ha gått hårdt på for å få renter og avdrag, og Alsing har måttet gå til realisasjon av sine eiendommer. På grunnlag av en gjennomgåelse av pantebøkene for Romsdal har statsarkivar Alf Kiil gitt meg følgende oversikt over eiendomssalgene:

Det begynner med at han skjøter gården Leirgrovik, $\frac{1}{2}$ våg, og fiskeværet Lyngvær med alle hus til John Ord for 800 rdr, $\frac{2}{4}$ 1763. Kjøpesummen skulle betales panthaveren kammerråd Meincke.

29. august 1763 ble det av sorenskriver og byfoged Peder Jalles holdt offentlig auksjon på Vestnes, etter forlangende av Ole Alsing, over en del jordegods som tilhørte denne. Betalingen skulle skje til foged J. A. Eeg, som var Meinckes fullmektig i denne sak. Ved auksjonen ble følgende gårder solgt: 1 pund uten bygsel i Devold for 6 rdr., 1 våg 1 pd. 6 mark i Soggereiten og 12 mark i Sørbø engeslette for 401 rdr., 2. v. 1 pd. 12 mk landsskyld med bygsel over 2 v. 1 pd. 20 mk. i Sogge Megård for 630 rdr., 1 v. 12 mk. med bygsel i Hanekamhaug for 205 rdr., 1 pd. 12 mk med bygsel over 1 v. i Aas for 108 rdr., 1 v. i Gyldenskog for 152 rdr., 1 v. med bygsel over 1 v. 2 pd. 6 mk. i Moen for 200 rdr., 2 v. 1 pd. 20 mk. med bygsel over 2 v. 2 pd. 8 mk. i Sogge og 12 mk. i Sørbø engeslette for 701 rdr., 1 v. med bygsel over 1 v. 2 pd. 6 mk. i Moen for 200 rdr., 1 v. 12 mk. med bygsel i Hanekamhaug for 205 rdr., 1. v. 1. pd. med bygsel i Veblungen for 300 rdr., 1 pd. uten bygsel i Aak for 7 rdr, og plassen Nesæteren under Andal (til sersjant Parelius) for 12 rdr.

25. september 1764 ble det igjen holdt en større auksjon av sorenskriver Jalles over eiendommer som tilhørte Ole Alsing. Betalingen skulle skje på samme måte som sist. Disse gårdene ble solgt:

1 v. 2 pd. 12 mk. i Øverland for 201 rdr. Kjøper var Jalles, og da han ikke kunne utstede skjøte til seg selv, ble skjøtet gitt i Alsings navn, men betalingen skjedde til fogden Eeg som nærværende på Meinckes vegne. Videre ble solgt: 1 v. 2 pd. med bygsel i Aure for 160 rdr., $1\frac{1}{2}$ våg i samme gård med bygsel for 112 rdr., 2 pd. med bygsel i samme gård for 64 rdr 1 ort 2 sk, 1 v. 12 mk. i samme gård for 112 rdr 2 ort. Her, som i de fleste

andre tilfelle, ble brukene solgt til oppsitterne. 2 pd. 12 mk. i Tøndergården til prost Abraham Mejer for 232 rdr., 2 v. 18 mk. med byksel i Tokle for 520 rdr., 1 v. 1 pd. 18 mk. i Aandal for 307 rdr., 2 v. 2 pd. 6 mk. med bygsel over 3 v. i Torvik for 500 rdr., 2 v. 2 pd. 6 mk. med bygsel over 3 v. i samme gård for 500 rdr., 2½ v. med bygsel over 2 v. 1 pd 20 mk i Soggebakken for 700 rdr., 1 v. 2 pd. 6 mk. med bygsel i Tokle for 327 rdr., 1 v. 1 pd. 18 mk. med bygsel i Aandal for 307 rdr., 2 pd. med bygsel over 2 pd. 23 mk. i Venås for 125 rdr., 8 mk. med bygsel i Nedre Hovde (kjøpesum ikke oppgitt i auksjonsskjøtet), 2 pd. med bygsel over 2 pd. 23 mk. i Venås for 125 rdr., 2 pd. med bygsel over 1 v. 6 mk. i samme gård for 125 rdr., 1 v. 1 pd. 12 mk. med byksel over 1 v. 2 pd. 12 mk. i Nedre Hovde for 201 rdr., 1 v. 18 mk. i Sevik for 175 rdr., 1 v. 18 mk. i samme gård for 175 rdr., 2 pd. 19½ mk. med bygsel i Hjellen for 100 rdr., 2 pd. med bygsel over 2 pd. 18 mk. i Skaret (kjøpesum ikke oppgitt), 2 pd. med bygsel over 2 pd. 18 mk. i samme gård (kjøpesum også her utelatt i skjøtet), 2 v. 1 pd i Fanbostad for 210 rdr., og ½ v. i Gjerde for 162 rdr, begge de to siste eiendommene ble solgt til John Ord. 1 v. 12 mk. uten bygsel i Eikrem for 36 rdr., 1 v. 18 mk. med bygsel over 2 v. i Klungnes for 600 rdr., 1 v. 1 pd. 12 mk. i ytre Slemmen for 600 rdr., 4½ v. i Setnes med «KnudSæter» for 1720 rdr., 3 v. 1 pd. med bygsel over 4 v. i Setnes og 1 v. 1 pd. med bygsel i Setnes Reiten for 1750 rdr., 2 v. med bygsel uten landskyld i Setnes for 500 rdr., 1 v. 18 mk. med bygsel over 2 v. i Klungnes for 600 rdr., 2 pd. 12 mk. med bygsel over 1 v. i Hagen for 214 rdr., og 2 pd. 12 mk. med bygsel over 1 v. i Hagen for 214 rdr.

Endelig finnes det noen skjøter fra Ole Alsing fra samme år. Også i disse blir det nevnt at kjøpesummen skal betales til Meinckes fullmektig, fogden Eeg. Det gjelder: Plassen Langneset i Veøy for 30 rdr., dat. 9/7 1764, 1½ våg i Tomberg for 400 rdr., 5/11 1764, 2 pd. i Nærem for 400 rdr., 22/12 1764, 1 v. 18 mk. i Sogge for 300 rdr., 1/10 1764 og gjestgiverstedet Vebungsnes med tilhørende grunn for 100 rdr., 5/11 1764.

Ved offentlig auksjon på Vestnes, holdt av sorenskriver Jalles 5. desember 1764 ble solgt:

2 pd. 6 mk. og overbygsel til 18 mk. i Nærem for 306 rdr., 18 mk. med bygsel over 1 pd. i Nærem for 102 rdl. Kjøpesummene skulle betales til Meincke.

Ved skjøte dat. Trondhjem 7/2 1766 solgte Alsing Aarøneset 12 mk. til fru Inger Whist for 200 rdr., som skulle betales Meincke.

Ved skjøte 22/12 1766 solgte Alsing 1 v. 1 pd. i Skjegstad for 298 rdr., som skulle betales J. A. Eeg.»

Såvidt statsarkivar Kiils opplysninger.

Ovennevnte skjøte på Arønes er ikke nevnt i Bolsøyboka, hvor det derimot (B. II s. 356) er nevnt at Alsing ved skjøte av 22/6 1767 solgte en mindre part av gården, 12 merker fiskeleie, til fru Inger Must. Det vil forøvrig fremgå av foranstående oversikt at opplysningene i Bolsøyboka B. VI om Alsings eiendomsalg til dels er ufullstendige og feilaktige.

I 1760—70 årene solgte også Alsing de fleste av de gårdene han eide i Vanylven, og 27/3 1772 solgte han «Lillienskioldgodset» på Sunnmøre til Hilmar Mørckes arvinger^{50a}).

I 1769 sees den kjente Krisdalsundskjøpmannen William Gordon jr. å ha kausjonert for Alsing med et beløp på 2000 rdl. Alt i 1772 rømte Gordon tilbake til Skotland, idet han etterlot et dundrende fallitbo⁵¹).

I 1772 finner vi Alsing som kjøper igjen, idet han ved skjøte tinglest 18/10 1772 fra Jacob Pedersen Marselius sikrer seg halvparten av gården Tollåsen i Bolsøy (1½ vog)⁵²).

Gården Bjørkevåg i Borgund, som han tidligere hadde bodd på hadde han latt selge ved offentlig auksjon. En sak mellom ham og Anders Luth angående salget ble pådømt av Overhoffretten i 1777.

XI. Alsings embetsførsel.

Så sterkt beslag som jernverksdriften og alle de problemer som fulgte med den la på Alsing, måtte det være innlysende at hans embetsgjerning ble skadelidende. Det kan derfor være grunn til å se litt på hans embetsførsel som fogd., ikke minst fordi den også tjener til å kaste lys over hans personlighet. Noen særlig inngående fremstilling kan det imidlertid ikke bli plass til.

Den 8. oktober 1762 var Alsing på tingreise fra Honningdal til Langlo i Stranda sammen med sorenskriveren. Med i båten var også handelsmann *Hans Jacobsen Thode* på Taskeberg i Borgund. Mellom ham og Alsing kom det til et voldsomt sammenstøt, uten at vi kjenner grunnen til det. Året etter søkte Thode om fri sakførsel i anledning den sak som var påført ham på grunn av Alsings opptreden «formedelst grove skjældsord, nævehug, stokkepygl, kaardeudtrækning og med samme tit

og ofte hugget og slaaet, ja endelig undsagt mig paa livet», som han anfører i søknaden⁵³).

Sokneprest O. Olafsen referere i sin bok om Veøy⁵⁴) en sak hvor Alsing hadde den vesentlige del av ansvaret for at en kvinne ble sittende i varetekt i 11 år. Varetekt kom dengang ikke til fradrag i straffetiden.

I Haram bygdebok forteller M. Rogne enkelte trekk fra Alsings virke som fogd. «Alsing var ein hardhendt fut», skriver han. Han forteller videre at Alsing innstevnte bøndene på Sunnmøre, deriblant mange fra Haram, til ting i Djupvik i Borgund 27. juni 1770, der det ble holdt forhør for å bringe på det rene om noen ulovlig hadde kjøpt tømmer fra Romsdal. Nogle Roald fortalte at Anders Kringstad i Fræna bygde mange båter til folk på Nordøyane, så som færingar med 2 par årer, kjempefæringar med 3 par og seksringer med 4 par årer⁵⁵).

Ved skrivelse til Rentekammeret av 1. juni 1768 fant amtmannen å måtte innberette at Alsing under tingreisene på sommertingene samme år hadde forlatt sitt arbeide uten hans tilatelse og uten å få noen konstituert i sitt sted. Fogden var reist til Vestnes. Hans «fullmektig» var bare en guttunge, som ikke røktet embetsforretningene forsvarlig. Amtmannen fant dette så meget uforsvarligere som det nettopp på det tidspunkt stod ute en hel del skatterestanser, tilsammen ca. 14.000 rdl. Amtmannen pekte også på at det kunne være påkrevet at fogden var tilstede på tingene, da det fra alle hold hørtes høylydte klager over at han hadde fast bopel utenfor fogderiet.

Amtmannen konstituerte derfor hr. *Jens Lindorph* til å bestyre embetet til foged Alsing vendte tilbake⁵⁶).

Det er mulig at det er den ovenfor nevnte innberetning fra amtmannen som er bakgrunnen for at denne den 8. oktober s. å. sendte Rentekammeret en lengere redegjørelse angående Alsings forhold ved skatteinndrivelsen. Alsing hadde beskyldt amtmannen for å forsinke og vanskeliggjøre skatteoppkrevingen. Amtmannen tok i sterke ordelag avstand fra Alsings uttalelser. Han skrev bl. a. at slike beskyldninger som Alsing nå hadde fremsatt mot ham og tidligere mot sokneprest Meldahl i Borgund og sorenskriver Falch på Sunnmøre skulle vært

Vestnes kirke.

utenkelige «i naturens riker» såfremt Ole Alsing ikke hadde vært til⁵⁷).

Til tross for disse klager ble imidlertid Alsing foreløpig sittende. Derimot ble amtmann Collin avskjediget i 1773 uten pensjon fordi han nektet å flytte tilbake til amtet fra Trondhjem, etter utløpet av de 2 år da han hadde hatt tillatelse til å oppholde seg der⁵⁸).

Men endelig ringte også klokkene for Alsing. Ved Kgl. res. av 23. januar 1775 ble det bestemt:

«At som Fogden Cammerraad Alsing, ikke haver efterlevet de ham saa ofte og i saa lang Tid givne Erindringer om at boe inden det ham betroede Sundmørs Fogderi, og endnu erklærer, ei at kand efterkomme denne med Embedet forbundne Pligt, saa vorder hand, uden Pension, dog i Naade, fra dette Fogderie hermed dimittert.»⁵⁹).

Alsing var på det tidspunkt også omkring 80 år.

XII. Alsings siste år, hans død og verkets nedleggelse.

Alsing må ha vært i besittelse av en helt usedvanlig vitalitet. Selv langt opp i sin høye alderdom ledet han jernverket med hensynsløs energi. Ulønnsom som driften må ha vært ble Alsing drevet til hardhendte forholdsregler for å søke å bedre stillingen. Det kom til stadige rivninger med bøndene i circumferencen som skulle levere trekull til verket. Bønderne fant at det ble stillet urimelige krav til dem både når det gjalt størrelsen av leveransene og godtgjørelsen. De nektet til dels å følge påleggene og sendte protester og klager til myndighetene⁶⁰). Ikke minst ble det tatt ilde opp at Alsing forbød bøndene å brenne tjære av gamle røtter. I et brev til amtmannen av 21/12 1778 ber således Beret Olsdatter Nordhaug (Nørrehaugen) om at det må tillates hennes sønner å brenne tjære av røtter og stubber i jernverkets circumference. I amtmann Even Hammers uttalelse av 8/1 1779 heter det at Alsing har reist søksmål mot Beret Nordhaug med flere for denne «forbrytelse», men i henhold til Bergverksdirektoriatets erklæring finner han at oppsitterne må ha rett til slik tjærebrenning⁶¹).

Klagene førte til at Rentekammeret i skrivelse av 18/2 1780 bad amtmannen om å gi Alsing en alvorlig påminnelse om å behandle almuen med varsomhet, samt innskjerpe hans plikt til å la bøndene på Sunnmøre dekke sitt tømmerbehov i hans skoger i Osmarka⁶²).

Før denne skrivelse ennå var kommet amtmannen i hende, var situasjonen blitt ytterligere tilspisset. I en søknad til Kongen dat. Molde 19/2 s. å. begjærte de bønder som bodde innenfor jernverkets circumference at verket enten helt måtte nedlegges eller også at Alsing måtte forpliktes til å kjøpe trekull på egen bekostning uten noe privilegium. Motiveringingen var den samme som tidligere, nemlig at distriktet ble avskoget og at dette ville virke helt ødeleggende på hovednæringen, det vil si fisket. Videre ble det pekt på at trekulleveransene førte til direkte økonomisk tap, idet bøndene på den måten fikk mindre utbytte av skogen enn de ville få ved å skjære trærne til bord og planker.

Ansøkningen var undertegnet av 23 bønder på Nordmøre og 34 i Romsdal, som alle bodde innenfor circumferencen⁶³).

Etter hva Kraft opplyser⁶⁴) sendte bøndene to utsendinger til København, «der, som det hedte, fik utvirket befaling til verkets nedleggelse.»

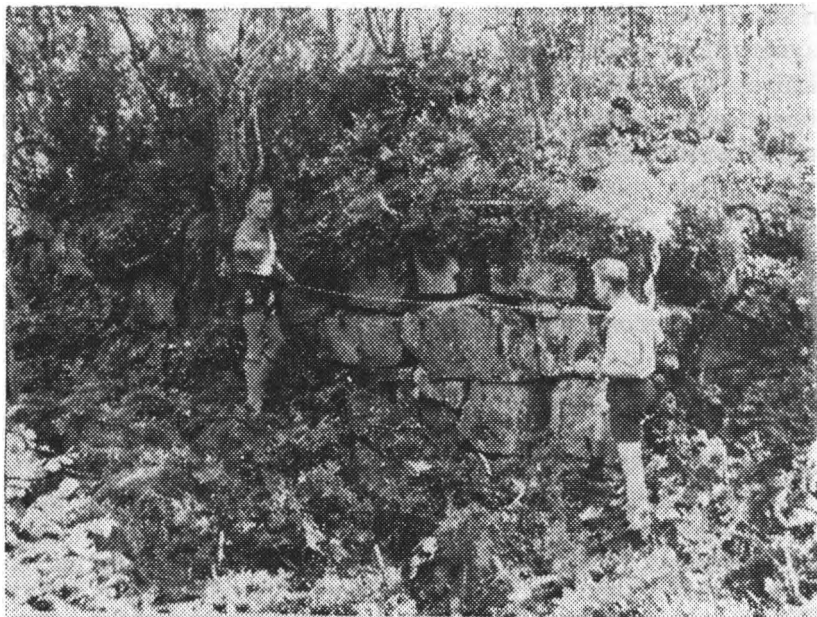
Det var visstnok ikke truffet noen avgjørelse om verkets fremtidige skjebne da Alsing avgikk ved døden den 28. juni 1780. I Veøy kirkebok finnes anført:

«Anno 1780 den 19de Julii blev nedsat udi sit Grav-Stæd under Skrifte-Huuset i Wæsnæs Kirke afg: Cammer-Raad og forrige Foged over Sundmørs Fogderie Ole Alsing som Klokken 7 Slet om Aftenen den 28. Juni efter 7 Maaneders Svaghed fornemmelig Obstruction (forstoppelse) hendøde i hans Alders i 85 Aar⁶⁵).

På kisten ble det satt en plate med slik innskrift: «Herunder hviler den i Livet Velædle og velbyrdige, nu sal. Hr. Kammerraad O. Alsing, var Foged over Søndmørs Fogderi i 33 Aar, fød 1695, død 1780 d. 28de Juni, da han her i Verden havde levet i 85 Aar.)⁶⁵).

Brovold forteller at boet etter Alsing stod under skiftebehandling i 11 år. Men noe skifte er imidlertid ikke funnet.

Ved testamente var enken innsatt til å beholde boet under egen fri rådighet når all bevislig gjeld var betalt. Boet var imidlertid beheftet med en betydelig gjeld og stillingen var i det hele uoversiktlig og vanskelig. Etter anmodning påtok sorenskriver i Romsdal *Peder Jalles* seg å være testamentfullbyrder, slik at boet kunne avvikles på en tilfredstillende måte. Ved kunngjøring dat. Molde den 25. juli 1780 innkalte han boets kreditorer og debitorer innen de lovbestemte frister. Samtidig tillyste han auksjon til førstkommende 26. september over Osen Jernverk, «Med alle paastaaende Bygninger; som Mars-Ovn, Hammer-Smidde, og alle paa Verket værende Bygninger, tilligemed alt videre Verket tilhørende, efter forfattet Inventarie-Liste, som er til Eftersyn i Trondhjem hos Hr. Henrich Meincke, og paa Molde hos mig Undertegnede, da tillige skal følge, som paa Verket er liggende 3000 a 3500 Tønder adskillige Sorter Malm, og ungefær 60 Skipp. Rue-Jern, med Verkets udestaaende Restance, stor 1430 Rdlr.; og endelig, om Liebhabere forlanger, bliver følgagtig 10 og en halv Vog Jordegods med god Skog ved Verket, og i Ciréumferencen beliggende, enten conjunctim (sammen)

Ruiner av masovnen fra baksiden.

med Verket eller separat.» Auksjonen skulle holdes på verket. Kunngjøringen finnes innrykket i Trondhjem Adresse Contoirs Efterretninger nr. 30 for 1780.

Auksjonen ble imidlertid utsatt, og det hadde sammenheng med at det var oppstått en tilsynelatende uklarhet om verkets rettigheter. I anledning det forestående salg av jernverket fant amtmann Even Hammer seg beføyet til 3. oktober 1780 å kunnngjøre følgende: «Saa bliver efter det Kongelige Bergverks Directori Skrivelse til mig af 16de September h. a. herved bekientgjort: at benævnte Osens Jernverk ikke er forsynet som det burde, med noget Kongeligt Privilegium, og at Kiøberne ey heller kand vente, at samme nogen anden herefter bliver forundt paa dette Verk.»⁶⁶).

Det var klart at en slik meddelelse måtte frata mulige kjøpere lysten. Men det Nordenfjeldske Bergamt rykket så ut i avisen med en kunngjøring, dat. 18. oktober 1780. Innledningsvis uttales det at det er Bergamtet helt ukjent med hvilken rett amt-

mannen har utsendt en slik offentlig bekjentgjørelse. Både hensynet til rettsikkerheten og til verkets eiere, panthavere og kjøpere i særdeleshet gjorde det derfor nødvendig med en erklæring fra Bergamtets side. Verket hadde sin hjemmel i en rekke nærmere angitte kgl. lovbestemmelser om bergverksdriften, så noe spesielt privilegium var hverken «vedbørlig eller nødvendig». Det forelå ingen særlige omstendigheter som utfordret noen særlig kgl. tillatelse. Verkets rettigheter, som tidligere var blitt bestridt, var blitt stadfestet ved Høyesteretts dom av 1771. De som var interessert i verket, behøvde derfor ikke å nære noen frykt for å fortsette driften eller for å tape den anseelige kapital som var anvendt og lånt⁶⁷).

Før å fjerne enhver usikkerhet om verkets rettigheter ble det 19. juli 1781 utferdiget kgl. res. av slikt innhold:

«Det bliver vel Osen Jern-Værks Ejer uformeent, at drive sit Værk, og dertil at benytte sig af den ham tildømte Circumference paa lovlig Maade, dog at intet andet maa benyttes, og virkes til Kull, end det Forordningerne af 9de Januarii 1736, og 27de December 1752 tillade og bestemme, hvormed vedkommende Amtmand skal og Bønderne selv maae have Innseende; Men paa det at Bønderne ikke, efter Deres foregivende ved saadan Kull tilvirkning, og Kjørsel skal ruineres, bliver det Værkets Ejers egen Sag, naar Bønderne enten ikke ville, eller ikke kunde tilveiebringe de paalignede Kull Qvanta, da efter Forordningen af 9de Januarii 1736, selv at lade tilvirke udi de forsømmeliges Skove, og til sit Værk at henføre det ansatte eller rekvirerte Quantum Kull, uden at betale ringeste Stam-Penge eller Skov-Leje til Skov-ejerne.»

Resolusjonen ble tilstillet amtmann Hammer ved Rentekammerets brev av 4. august 1781, hvor det anføres at den er fremkommet som følge av en besværing fra bønderne i Osen Jernverks circumference over avdøde kammerråd Alsing. Resolusjonen som ovenfor er gjengitt etter Rentekammerets kopibok 1779-1784, finnes ikke trykt i bokform. Den er nevnt i Wessel Bergs Rescriptsamling bind III s. 20 hvor den feilaktig er anført under 4. august 1781. Det er likeledes helt misvisende når den er referert slik: «Kgl. Resol. ang. Nedlæggelse af Osens Jernverk i Romsdals amt.»

Når Kraft⁶⁸) skriver at resolusjonen «indskrænkede den forrige Fremgangsmaade», er dette i en viss utstrekning riktig.

Denne res. ble offentliggjort i Trondhjems Adresse Contours Efterretninger nr. 42 for 1781 av de to panthavere i verket, generalveimesteren nordenfjells *Nicolai Frederik Krohg* og den store Trondheimskjøpmann *Henrich Meincke*, som hadde arvet sin far Hilmar Meinckes interesser i verket. Generalveimesteren hadde fått sine panthaverinteresser gjennom sin hustru, som var datter av Hilmar Meincke.

I sin kunngjøring, som er datert Trondhjem 18. oktober 1781, nevner de at den auksjon som var berammet forrige år, var blitt utsatt på grunn av inntrufne omstendigheter «som intet andet kunde, end anseelig forringe Værkets sande Værdie.» De hadde med forundring merket seg at denne kgl. res. ikke var blitt offentliggjort enten av Bergamtet, eieren eller skifteforvalteren, hvorfor de som panthavere fant å burde gjøre dette. Etter så å ha gjengitt resolusjonen, anførte de til slutt:

«Og da saadan Kongelig Resolution nu hiemler Værket bedre end forhen, saa ere vi forsikrede, at det saavel i henseende til Situation, som Malm i Skov, og hvad dertil et Værks forsættelse fornødig er i saadan Stand som andre Værker, og formodes altsaa at ved Auctionen vil findes Liebhabere.»

Auksjonen ble holdt 6. desember 1781. Osen jernverk med en del jordegods hvoriblant gården Bordal med sag ble solgt til 4 bønder fra Kleive og Øren, nemlig Iver Øren, Ole Eriksøn Kleve, Anders Andersøn Kleve og Ole Nilsøn Kleve. Kjøpesummen var 344 rdl. Skjøtet, som ble utstedt 24/8 1782 av skifteforvalteren i Alsings bo, finnes gjengitt i Bolsøyboka II s. 732-33. Malmbeholdningene ble solgt til Mostadmarken jernverk i Trøndelag. Bygningene ble revet og fjernet. Verkets administrasjonsbygning ble gjenoppført i Molde, på den tomt hvor Bolsøy Meieri nå står. Her stod den, i noe ombygget tilstand, inn til den brente ved bybrannen i 1916. Det er således uriktig når det i Bolsøyboka II. side 762 anføres at den nåværende Fannestrandsvn. 7 er den gamle jernverksbygning.

Med auksjonen i 1781 endte således Osen Jernverk etter å ha vært i drift i omkring 20 år. Verkets saga ble hverken lang eller glorverdig.

Ved den samme auksjon ble også den vesentlige del av det beholdne jordegods solgt. Andreas Nordløff, fullmektig hos fogden i Romsdal, ble høystbydende på Veøy kirke med jor-

Inge Bryhni ved grunnmuren til hovedbygningen («Korenlåna»).

degods for 3000 rdl. Han opptrådte på vegne av samtlige gårdbrukere i sognet, 118 i tallet. Salgsbetingelsene er gjengitt i Veøyboka I s. 414. Rødven kirke ble samtidig solgt til gårdbrukerne i sognet for 470 rdl. Andreas Nordløff opptrådte også på vegne av bøndene i Bolsøy og ble høystbydende på Bolsøy kirke med 1100 rdl. og på Kleive kirke med 650 rdl. Kirkeskjøtene, utstedt 5. oktober 1782, er gjengitt i Bolsøyboka⁶⁹).

Ved auksjonsskjøte av 12. februar 1782 ble Vestnes kirke med jordegods og Sylte kirke solgt til gårdbrukerne i sognet⁷⁰).

Det øvrige jordegods ble også solgt, dels ved auksjon, dels underhånden. Enken beholdt Vestnes hovedgård og noen få andre eiendommer. Alsings økonomiske misere kom således til å danne slutten på en epoke i Romsdals historie, nemlig de store jordegodsers tid. Fra nå av blir det den selveiende bondestand som preger bildet.

Alsings enke søkte 1/6 1782 om pensjon. Hun opplyste at hun ved mannens død var kommet i trange kår. Ved forlik med kre-

ditorene var hun blitt rådig over Osen jernverk som hun nå etter løfte fra Bergdireksjonen hadde solgt til nedrivelse, såfremt hun kunne få en liten pensjon. — Soren skriver Jalles attesterte riktigheten av opplysningene. Med hensyn til salget av jernverket uttalte han at det var et offer fra hennes side, da han trodde hun ville tjent bedre ved å drive verket. Også av denne grunn innstilte han henne til en «anstændig» pensjon. Ved kgl. res. av 11/9 1783 ble det tilstått henne en årlig pensjon på 200 rdl.

Ifølge kongelig befaling ble det 27/9 1783 utsendt en plakat fra Bergverksdirektoratet angående bergverksdrift i Romsdals amt. Heretter skulle intet bergverk kunne anlegges eller opprettes i amtet før Kongens forhåndstillatelse var innhentet gjennom Bergverkdirektoratet, som ikke måtte gjøre forestilling om anlegg av noe verk før det hadde innhentet skriftlig erklæring fra circumference-bøndene. All slags metallbryting og grubedrift skulle derimot være fri for enhver som var berettiget til det etter anordningene. Plakatens bestemmelser var motivert slik: «Paa det Bergværks-Driften i Romsdals Amt herefter kan afpasses efter Amtets Vel i det Hele.»

Det som hadde vært stridens kjerne i interessekonflikten mellom Alsing og bøndene hadde med dette fått sin løsning. Lovgivningen hadde slått fast at den private fordel måtte vike for menigmanns tarv.

Fru Maria Alsing ble boende på Vestnes gård. Hun overlevet sin mann i 22 år og døde først i 1802. Ved siden av Vestnes eide hun til 1794 gården Kjølen i Stranda, som antakelig var farsarv⁷¹). Til Vestnes kirke skjenket hun et par vakre ting, som ennå har sin plass i kirken. Antependiet har innskrift: O. A. M. L. A. 1797. Broderingen rundt bokstavene er et fint arbeide. — En lysekrone i kirken har denne innskrift: «Foræret til Westnes Kirke Af Frue Kammerraadinde Maria L. Salig Alsing Ano 1801».

Ved folketellingen i 1801 bodde hun på Vestnes 82 år gammel, sammen med sin stuepike Anne Sylvia Friis^{71a}), som hun hadde adoptert. Det var dessuten 5 tjenere og 4 tjenestepiker.

Den 8. juni 1802 døde «forhen afgangne Kammerraad Alsings Enkefrue: Maria Langeloe», 83 år og 10 måneder gammel. Hun

ble gravlagt i gravkjelleren under sakristiet i Vestnes kirke den 17. juni. En messingplate på hennes kiste hadde denne innskrift:

«Herunder gjemmes det, som Jorden tilhører af Marie Langeloe fød 12te August 1718, i Aaret 1759 gift med Kammerraad Ole Alsing, Foged over Søndmøre Fogderi, med hvem hun boede Vestnæs Gaard indtil 1780, da Døden bortkaldt ham, som hun efterfulgte d.8de Juni 1802.

Om den, der som hun udmærkede sig ved Sagtmodighed og Overbærelse med andres Feil, Sindighed, Klogskab og Taalmodighed, i Livets Ubehageligheder, Orden og Flid i sit Kald, Hjælpsomhed og Gavmidlhed mod den Trængende, usminket Ærefrygt for Gud og Religionen og oppnaaer hendes Dages Tal, — heder det med Sandhed: Graa Haar er en deilig Krans.»⁷²⁾

Det er rimelig å tro at denne vakre gravskriften er inspirert av adoptivdatteren Anne Friis, som fru Alsing i sitt testamente hadde innsatt som arving. Hun hadde lenge vært forlovet med handelsbetjent Iver Iversen, født 1774, men fru Alsing skulle ha misbilliget denne forbindelsen, slik at de først giftet seg etter hennes død. De ble viet i hjemmet i Vestnes 22/7 1802, etter kgl. bevilling av 17 s.m. Hun døde i 1823, han i 1829. Ekteskapet var barnløst. I sitt testamente hadde de innsatt hans eldre bror Alf Iversen og hans søster Beret, gift med kirkesanger Rasmus Christen Stokkeland, som arvinger til Vestnes gård⁷³⁾.

Da Vestnes gamle kirke ble nedrevet i 1873, ble kistene til Alsing og frue og hennes søster frøken Langlo tatt opp fra gravkjelleren og nedsatt i en fellesgrav som den daværende kirkeverge og eier av Vestnes gård C. R. Stokkeland hadde latt oppkaste i nykirkegårdens sydvestre hjørne. Kistene ble først åpnet, og kirkesanger Brovold som var tilstede, har gitt en beskrivelse av kistene og likenes tilstand⁷⁴⁾. Alsing hadde en stor parykk på hovet av farve lik en grå katteskinnsblue, og som sluttet fast om kraniet. Alle 3 kister hadde plater med innskrifter som ble avtatt for å oppbevares på nykirkeloftet. Det ble også lagret flere skjoldmerker fra kirkens kor hvorpå var malt med sølvbokstaver «O. A.» Ved en undersøkelse som cand. mag. Arne Ekre foretok på kirkeloftet pinseaften 1959 ble det funnet 4

skjoldmerker, derimot ingen gravplater. På et av skjoldene står «M.L.A. 1802». Et annet har innskrift «J (eller I) L. 1782» og kan kanskje ha tilhørt frøken Langlo. De to andre har øyensynlig tilhørt fogedfamilien Eeg. — Ved en undersøkelse som jeg foretok i august 1959 sammen med cand. theol. Per Øverland lyktes det heller ikke å finne annet enn disse 4 skjoldmerkene.

XIII. *Alsings ettermele.*

Det er lett å forstå at Alsings minne lenge kom til å leve i folketradisjonen i Romsdal, og at han nærmest ble satt i klasse med den skinnbarlige selv. I sin folkeminnesamling fra Romsdal har *Olav Rekdal*⁷⁵⁾ under avsnittet «Halsingjinn» samlet endel av tradisjonen om Alsing. Han har vesentlig bygget på fortellinger av gårdbruker Knut O. Ytterhaug, Osen (født 1841). Folkefantasiaen har boltret seg fritt når det gjelder å forklare hvordan Alsing var kommet til sin formue. Større interesse har de minner som er bevart om jernverksdriften og de urimelige trekulleveransene.

«Han var ein ugudeleg mann, og forferdeleg hastig.» heter det om han. Hans ettermele blant folket i Romsdal blir vel best karakterisert av disse to stubbene:

«Han daua no Halsingjinn au då, og blei begravnen på kyrkjegarden på Vestnes. Men so blei det aldri fred på kyrkjegarden der meir, og det vart so gale at dei laut skrive te kongen om lov te å ta han opp att. Og det fekk dei. So tok dei han og rodde han bortpå Kalsøyfjorden, ok søkkte han ned der. Sidan blei der fred på kyrkjegarden på Vestnes. Men der dei søkkte han ned, der er det ikkje ro i sjøen — det elmar ti'nå der bestandig.

Han Pål-Ola-Mads på Rø blei so glad når'n fekk høyre Halsingjinn var dau, at han reiste seg i senga og la føtene fram på sengastokken. Det hadde han ikkje gjort på åtte år.»⁷⁶⁾

Sokneprest *O. Olafsen* er helt i pakt med denne tradisjonen i den strenge dom han feller over Alsing i Veøy bygdebok. «. . Han er ikke blot en streng og hård mann uten medlidenhet og barmhjertighet, men han er en ond mann, som synes å finne velbehag i å pine og plage andre.» Han nevner hvordan Alsing «ved

sitt ubendige sinn, sitt hat og sin stedighet» ødela sin store formue og døde som en brutt mann⁷⁷).

Kirkesanger *Brovolds* dom går i lignende retning.

Bolsøybokas forfatter *J. Olafsen-Holm* gjør utvilsomt rett når han i noen grad reserverer seg mot det unyanserte bilde Olafsen tegner. Samtidig har han god dekning når han skriver at Alsings opptreden viser «adskillig hensynsløshet og kald forretningsmessighet» og at han sikkert må ha vært «en stri og sterk kar, en dristig forretningsmann og antakelig også en streng herre»⁷⁸).

At han i sjelden grad var en vanskelig og lite omgjengelig mann viser seg ved at han kom i konflikt med nesten alle de han hadde å gjøre med, ikke bare bøndene, men embetsmenn, borgere og hans egne inspektører. En kan også minne om hans første ekteskap. I årene 1747 til 1781 pådømte Overhoffretten 17 saker hvor Alsing var part. Det gjalt de forskjelligste forhold: ærekrenkelse, uriktige vitnesbyrd, tvist om eiendomshandler og andre pengekrav m.v.⁷⁹).

Når jernverksdriften slo feil, skyldtes det i vesentlig grad omstendigheter som Alsing ikke var herre over. Det forelå ikke betingelser for å drive et lønnsomt jernverk i Romsdal. En annen sak er det at Alsings personlige egenskaper bidro til å øke vanskelighetene og skjerpe konfliktene. Samtidig har den langvarige og bitre striden for å holde verket gående sikkert aksentuert de uheldige sider ved hans karakter og gjort ham stadig mere hensynsløs og ubalansert.

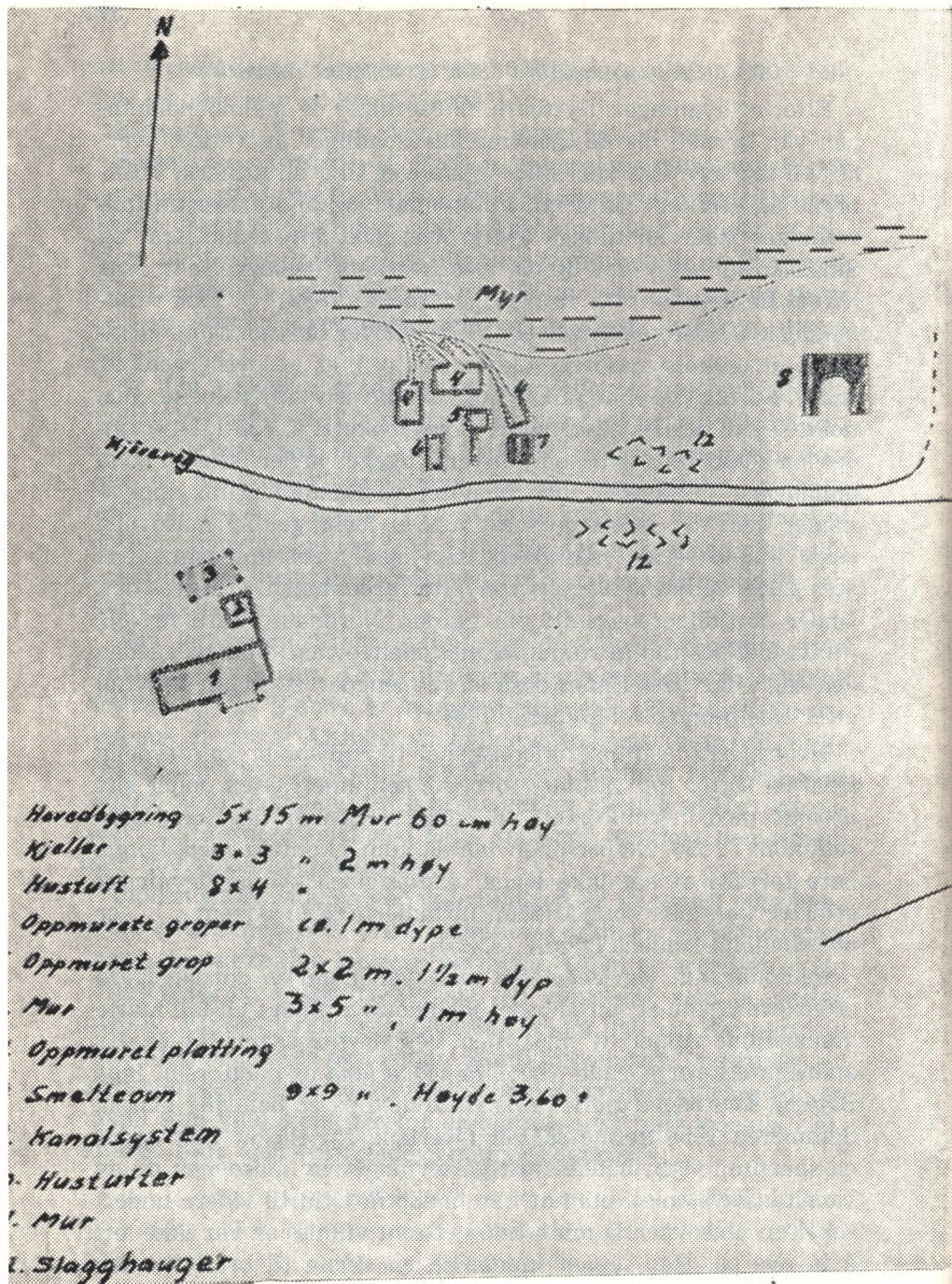
På den annen side kan en ikke unngå å bli imponert over hans seige ukuelighet. Selv etter at han var blitt en meget gammel mann, fortsatte han kampen og la for dagen en vitalitet og en viljestyrke, en halstarrighet kan en gjerne si, som er nesten utrolig. En ærgjerrig og målbevisst mann må han ha vært, og ikke uten begavelse og format. Samtidig var han i besittelse av karakteregenskaper som utgjorde en vesentlig hindring for en mann som ville frem. Derfor er han da også blitt stående i historien som «den beryktede Sunnmørsfogden»⁸⁰).

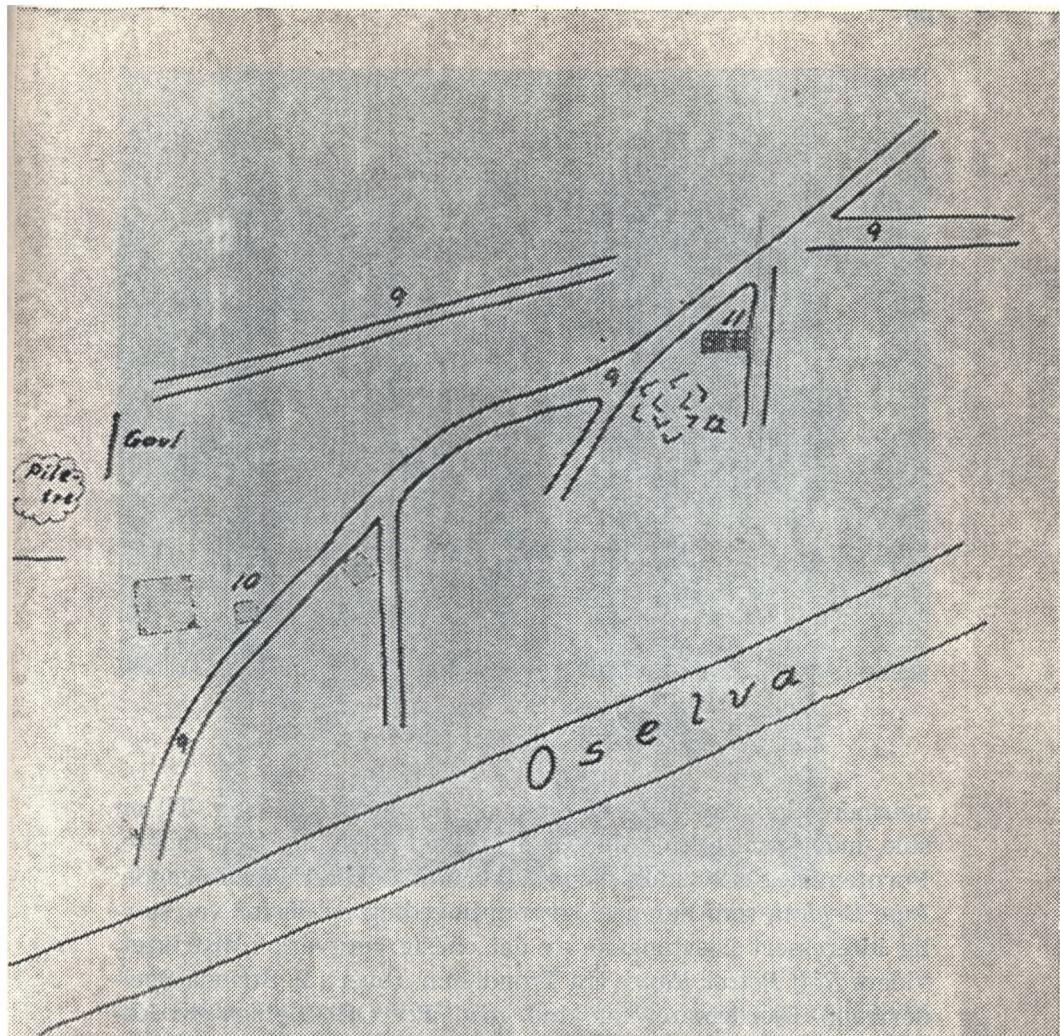
XIV. På oppdagerferd etter levningene av verket.

Etter at bygninger, flyttbare innretninger og malmbeholdninger var fjernet, ble de gjenværende levninger av verket overlatt til seg selv. Området gikk igjen over til å bli utmark. «Ruinerne af Værkets Marsovn, Pukhammer og andre maskin-Indretninger staae nu tilbage overgroede med opvoxende Krat og Smaaskov», heter det 50 år etter verkets nedleggelse i *Jens Krafts Beskrivelse over Kongeriget Norge* (1832)³⁴. I sin reisehåndbok «*Molde og Romsdalen 1892*» skriver *Bastian Dahl*: «Ruinerne af verkets masovn, pukhammer o. l. er nu overgroede af krat». Forfatteren har sannsynligvis ikke selv sett ruinene, men holdt seg til Krafts beskrivelse. *Bolsøyboka* II s. 763 (1948) under sin behandling av Osen jernverk, bygger heller ikke på noen umiddelbar iakttagelse, men henviser til Bastian Dahls opplysninger, idet det forsiktigvis anføres at levninger av masovnen «skal kunne sees.» «Antakelig kan også vassledningsgrøftene sees ennu, og likeså slagghauger etter brenningen», tilføyes det. Under et tidligere avsnitt om gården Nordhaug, gård nr. 86, uttales det positivt at ruiner av massmelteovnen» står på gården den dag i dag. Her finnes også store mengder av slagg og avfall etter smeltingen.» (1. c. II s. 714).

Hvor sterkt begrenset kjennskapet til ruinene er kom tydelig frem da lektor *Per Amdam* forhørte seg inne i Osen under sitt arbeide med å samle stoff til boken «*Kjenner du Romsdal?*» som kom i 1950. De personer han da kom i kontakt med, kunne bare fortelle at det ikke lenger fantes noen synlige levninger etter verket, eller som Amdam formulerte det i boken: «. . . er det no knapt ruinene igjen.» (s. 35).

Personlig har jeg lenge gått med planer om en oppdagerferd etter levningene av verket, idet jeg mente at man i all fall måtte kunne finne ruiner av masovnen. Jeg nevnte saken for et par andre interesserte, cand. theol. *Per Øverland* og cand. real. *Inge Bryhni*, som begge gjerne ville være med på en befaring i Osen. Sommeren 1958 kunne så *Per Øverland* fortelle at han under en snartur i Osen hadde støtt på levninger av masovnen og av vannkanalsystemet, uten at han hadde fått tid til videre undersøkelser. Masovnen lå midt inne i et rent villniss og var ikke lett å få øye på. Han tegnet imidlertid en skisse til bruk for den

Jernverket i Osen

Målestokk 1:1000

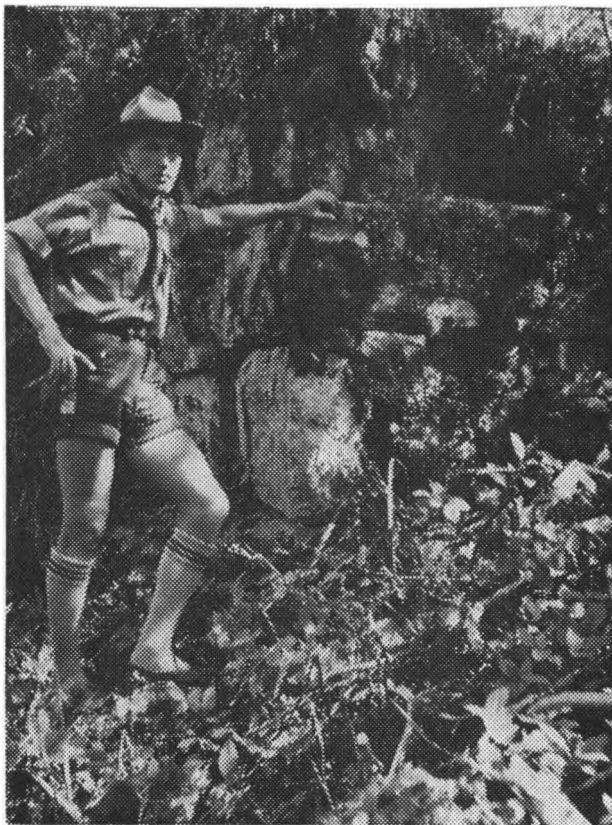

Per Otto Larsen, Rolf Petter Ranæs og Inge Bryhni
på de gamle jernverkstuftene.

nærmere undersøkelse av ovnen og terrenget omkring. Til en slik undersøkelse ville det være ønskelig å få flere deltagere. Foruten meg selv kom ekspedisjonen til å bestå av følgende: *Inge Bryhni*, som har geologi som hovedfag og derfor var særlig interessert i levningene av det eneste bergverk i distriktet, videre *Rolf Petter Ranæs* fra Trondheim, rover i 2. Strinda Speidertropp. Fjerdemann var stud. med. *Per Otto Larsen* fra København, på sommerbesøk i Molde.

Deltagerne studerte først Gerhard Schönings beskrivelse av verket i 1773. Bolsøyboka bind II, hvor beskrivelsen er gjengitt, ble tatt med i ryggsekken. Vi utstyrte oss videre med tau og metermål til oppmålingen, papir, blyant, kompass og fotoapparat, samt Per Øverlands skisse.

Den 23. juli dro ekspedisjonen innover Osen. Ved broen innerst i Fannosen tok vi av langs en gammel gressgrodd vei som fører oppover langs nordsiden av Oselva. Vi dukket snart inn i tett løvskog, og overgrodde slagghauger langs veikanten viste

Rolf Petter Ranæs ved nordvestre hjørne av masovnen.

at vi var kommet inn på verkets område. Det var tydeligvis verkets gamle kjørevei vi gikk på. Etter hva jeg senere fikk opplyst faller den her sammen med den gamle landeveien som ble nedlagt for omkring 70 år siden.

Snart etter kunne roveren melde at han hadde funnet masovnen. Den lå bare 10 meter fra veien, men en måtte komme like innpå den for å oppdage at det var noe annet enn en vanlig krattbevokst haug. Apningen på ovnen hadde vendt denne veien, men den var nå temmelig sammenrast. Den hadde innvendig vært foret med rød murstein, som det lå rikelige rester av. I innforingen fant vi rester av smeltejern og slagg. Inge nevnte at

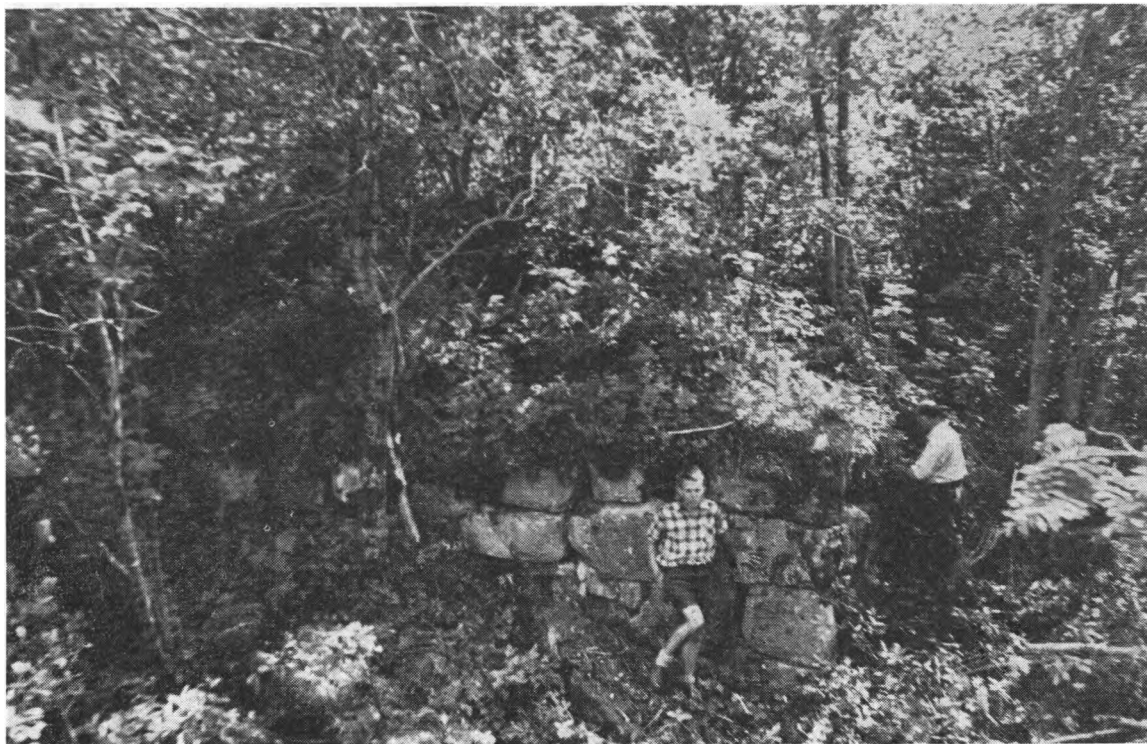
slaggens betydelige tyngde viste en meget dårlig utnyttelse av jernmengden i malmen. Vi banet oss vei gjennom villniset rundt ovnen frem til baksiden (nordsiden). Her var ovnsmuren synlig i hele sin lengde, oppmurt som den var av svære, rått tilhugne gråstein. Nedraste stein lå nedenfor muren, mens bregner, mose og kratt gjorde sitt beste for å dekke ruinene. Bjørk, selje og rogn stod både oppå kanten og tett inn til muren. Vi gikk igang med å rydde vekk det verste, og snart trådte den lodrette muren tydeligere frem. Det syntes som om den nederste del utgjorde et fundament for en meget spinklere oppbygning, hvorav meste-parten nå er nedrast eller nedrevet.

Inge ledet oppmålingen. På nordsiden, hvor det står mest igjen, er ovnen 3,60 meter høy, hvorav det massive fundament utgjør 2,10 meter. Lengden var 9 meter, mens vestsiden viste seg å være 8,70 meter, slik at ovnen i sin grunnplan er temmelig kvadratisk, når en da bortser fra åpningen på sydsiden. Murens samlede bredde fra nordsiden inn til den åpne ovn var 3,3 meter, hvorav selve massivmuren 2,3 meter. Inge har laget en skisse av ovnens grunnplan med målene inntegnet. Vi sammenholdt målene med Schönings opplysninger, hvoretter ovnen hadde vært 18 alen høy, svarende til ca 12 meter, og var oppført av gråstein på 1 til 2 favners lengde.

Vi gikk så opp til grinden og utpå den grønne sletten øst for gjerdet. Her fant vi svake spor av 3 tufter, hvorav den største var 7 ganger 7 meter. Like øst for tuftene støtte vi på utgravede renner i terrenget. Vi undersøkte området oppover mot Nordhaughølen. I sin rapport av 23. juli 1958 har Inge skrevet:

«Det er to vannkanalsystemer. Det nordre leder fra en sannsynligvis flat dam til ca. 30 meter fra smelteovnen. Sannsynligvis ble det ledet videre herfra langs trerenner. Bredden av rennen er ca. 2 meter.

Det andre vannkanalsystem har flere grener. Fra Osvannet (skal være Nordhaughølen), fører en 5 m. bred renne til en flat dam. Herfra går to kanaler som samler seg til en kanal ved en slette med spor av minst tre tufter (jfr. ovenfor). Tre avløpsrenner fører ned til Oselva. Det må antas at virksomheten på sletten har vært knyttet til avløpsrennene. Ved den øverste er

Ruiner av masovnen.

Foto: Rolf Petter Ranes.

det funnet en solid mur hvis betydning er usikker. Her ligger en slagghaug.

Bredden av kanalene nedenfor øverste dam er mellom 2,5 og 3 m. Fallhøyden er meget liten, kanskje bare noen meter fra hølen til sletten. Vannkanalene er nå seget sammen. Vollene på begge sider reiser seg ca. 1,5 m. over bunnen av rennen, men dette varierer fra sted til sted med graden av sammensiging og utrasning. Kanalene syntes for det meste enkelt utgravd. Bare noen steder ble det iaktatt steinsetting eller oppmuring av stein.»

Under bruk av kompass laget Inge en oversiktskisse av kanalsystemene.

Som foran nevnt opplyste Schøning at vannet til verkets drift ble ledet dit gjennom vannrenner på 1/8 mils lengde og at rennene først var gjort av bord og tømmer, men senere utgravet i den hårde jordbunn.

En mere omfattende befarings av verksområdet ble det ikke tid til denne gang. Et påtenkt besøk hos gårdbruker Knut O. Nordhaug, på hvis eiendom ruinen av masovnen ligger, måtte også sløyfes. Vi avsluttet med en tur bort til «Malmen», et kort stykke ut langs sørsiden av fjorden. Navnet forteller den dag i dag om at verket her hadde sitt kaianlegg. Det er nå en moderne solid steinkai på stedet, som muligens kan være en viderebygning av den opprinnelige malmkai. I fjæren så vi spredte malm-blokker, som Inge betegnet som en fattig magnetittmalm.

Den 16. september foretok jeg en ny tur til Osen, etter avtale med gårdbruker *Knut O. Nordhaug*. Vi slo også denne gang inn på den gamle landeveien. Kort etter at vi var kommet inn i skogen, påviste han et par meget tydelige tufter i området mellom veien og elven. Nærmest veien ligger en fordypning i terrenget med oppmurte sider, knappe 4 meter i kvadrat. Steinveggene er delvis rast ut, men i midten har kjelleren fremdeles en dybde av ca. 2 meter. Nordhaug fortalte at den går under navn av «Vinkjelleren». Noen få meter sønnenfor kjelleren, altså i retning av elven, viste han meg tufter etter en bygning, som ved oppskritning viste seg å være ca. 5 meter bred og ca. 17 meter lang, orientert omtrent øst-vest, og slik at østveggen går noenlunde i linje med østveggen av «Vinkjelleren». Restene av grunn-

muren minnet nå mest om en lav steingard, i anslagsvis 30-40 cm. høyde, jfr. foto tatt ved anledningen. Nordhaug fortalte at verkets administrasjonsbygning hadde stått her., «Korenlåna», som den var blitt kalt. Han kjente forøvrig til at den var blitt flyttet til Molde og oppført omtrent der hvor Bolsøy meieri nå står.

Vi gikk deretter tilbake til veien og fulgte den et ganske kort stykke videre østover, hvorefter vi tok av til venstre (nordover) gjennom tett kratt frem til en tydelig kunstig forsenkning i terrenget. En åpning førte østover, likesom det var en avløpslignende åpning på nordsiden i retning av en liten bekk som renner der. Noen få meter derfra støtte vi på en kort mur oppført av temmelig store stein, noe i lighet med de som var blitt brukt i masovnen. Like vest for muren finnes en annen tydelig kunstig fordypning i terrenget av temmelig kvadratisk form, i en anslagsvis et par meters dybde. Noen oppmåling og kartlegging ble det dessverre ikke anledning til. Nordhaug mente det var grunn til å tro at vasshammeren (pukhammeren) hadde befunnet seg her. Hans far, Ole K. Nordhaug, født i 1873, kunne fortelle at ifølge tradisjonen i bygda hadde vasshammeren gått med slik larm at det hørtes helt over på Nordmørssiden.

Vi gikk videre opp til masovnen, hvor Nordhaug tok noen spadestikket inne i ovnen, hvor oppsmuldret murstein og slaggrerter dannet innmaten. Det kom nå tydelig frem at de indre hjørner hadde vært avrunnet, og ikke rettvinklede som Inge hadde avtegnet dem på sin skisse. Fra masovnen gikk vi tilbake til veien og fortsatte noen meter sør for veien, hvor det er plantet endel gran. Nordhaug skrellet av mosen med en hakke, og et svart trekull-lag kom da tilsyne.

Vi gikk så opp til gjerdet og fulgte det ned til elven. Hernede hadde det i hans barndom stått en sag og et materialhus, og like øst for dette et kvernhaus. Alle disse bygninger var nå forlenget fjernet, men oppe i bakken ligger ennå en hel og en halv kvernstein. Den kanalen som munnet ut hernede, hadde vært brukt til å lede vann til sagen og kvernen, fortalte han. Om den skrev seg fra jernverksanlegget, visste han ikke. Vi fortsatte østover oppover langs kanalene. Den nordligste av rennene går østover

Inge Bryhni på grunnmuren til hovedbygningen.

forbi Nordhaugshølen og hadde hatt sitt inntak mellom denne og Osvannet, fortalte han.

Nordhaug kunne videre berette at det hadde vært mange kullmiler omkring i skogen. Selv hadde han for noen år siden støtt på levningene av en slik mile inne i skogen på den andre siden av elven. Jorden var svart av trekull da han grov litt i den. Hans far husket betegnelsen «Kollvegen».

Søndag 19. juli 1959 foretok jeg sammen med cand. real. Inge Bryhni en ny befaring av jernverksområdet. Under dette ble det foretatt nærmere undersøkelse og oppmåling av de levnin-

ger gårdbruker Nordhaug hadde påvist for meg høsten 1958. Endel fotos ble tatt. På grunnlag av oppmålingene har Inge Bryhni utarbeidet en oversiktsskisse over verksområdet.

Samme dag ble malmbruddet på Kobbeneset undersøkt, og den 22. juli også bruddet på Nesjeskaget. Inge Bryhni har utarbeidet følgende rapport om disse undersøkelsene:

Ved *Kobbeneset*, Vågseter i Veøy herred er det en liten forekomst av magnetitt-erts. Langs stranden syd for Isdammen er det en liten utspredning som kan ha vært det gamle bruddet for Osen Jernverk. Fra dette bruddet er det imidlertid bare tatt ut en ubetydelig mengde stein. Bergarten er sterkt magnetisk, men gehalten av erts er ikke stor. Ertsen ligger i en hornblendegneis med enkelte slirer og ganger av granitt.

Langs stranden utover til vestspissen av Kobbeneset er det flere små drag av rustne erts-soner i gneisen.

Opp mot isdammen, noen hundre meter fra stranden i øst, er det et par steder hvor det er grunn til å tro at noen har sprengt seg ned i fjellet. En liten synk blir nå brukt som brønn. Ertsgehalten er tilstrekkelig til å gjøre vannet lite smakelig som drikkevann.

Vevarnesset på Nesjeskaget var sete for «Nesje gruber». Vi fant forekomsten av jernerts på sydsiden av neset, ca. 100 m fra vestspissen. Tre groper var fremdeles synlige i terrenget. Der har blitt uttatt omtrent 40-50 m³ i hver av dem, så malmbruddet må sies å ha vært temmelig ubetydelig.

Ertsen er magnetitt. Den opptrer i en hornblendegneis i tynne drag. De hadde brudt på en ertsrik sone ca. en halv meter tykk. «Malmen» må imidlertid karakteriseres som meget fattig. Hornblendegneisen er intrudert av en granitt på nordvest-siden av neset, men dette har neppe noen forbindelse med opprinnelsen av den erts-anrikede sonen.

I. B.

Jeg kan tilføye at under besøk i Romdalsvik på Sekken 22. juli lyktes det ikke å komme på spor etter det brudd som har vært der, idet ingen på stedet hadde noe som helst kjennskap til et slikt brudd. Når det gjelder bruddet i Oksen, vil jeg være meget takknemlig om lokalkjente folk kan gi meg nærmere opplysninger.

Til slutt kan jeg nevne at 2. oktober arrangerte Molde høgre skole en ekskursjon til jernverksområdet, etter initiativ av lektor Per Amdam. Det deltok ca. 25 elever fra 3. klassene, og jeg

var etter anmodning med som kjentmann. Oppgaven bestod i å kartlegge ruinene og deretter skrive en oppgave, som også skulle inneholde en oversikt over verkets historie.

Jeg har mottatt bistand fra en rekke hold. Statsarkivar *All Kiil* har utført verdifulle undersøkelser for meg i Statsarkivet i Trondheim. Bergingeniør *Rolf Falck-Muus* har lest gjennom en vesentlig del av manuskriptet og har gitt meg mange verdifulle opplysninger og vink. Politimester *Ola Kvalsund* har gitt meg opplysninger om slekten Langlo. Rigsarkivet, København, Riksarkivet, Oslo, Statsarkivet i Trondheim og Statsarkivet i Bergen har beredvillig besvart mine henvendelser. Cand. real. *Inge Bryhni* har utført det vesentlige arbeide med oppmålingen og har tegnet kartskissen. Cand. mag. *Arne Ekre*, universitetsbibliotekar *Asbjørn Wessel Nyhagen* og kontorfullmektig *Torbjørn Thingvold* har også ytet meg hjelp.

Jeg ber alle motta min hjerteligste takk.

NOTER:

- 1) Berg-Ordonnansen av 23. juni 1683 og Interims-privilegiene av 25. august 1687 både tillot og oppmuntret til anlegg av bergverk. De meget vidtgående rettigheter som bergverkene her fikk, ble noe regulert og innskrenket ved senere bestemmelser: Forordning om jernverkene av 9. jan. 1736, Placat av 20. juni 1743 og Forordning av 27. desbr. 1752. Se *Amund Helland*: Norges bergret med utsigt over andre lands bergverkslovgivning. Kristiania 1893. Om bergverksdriftens utvikling se fremstillingen i *Sverre Steen*: Det norske folks liv og historie V. s. 7 ff., VI s. 31 ff. og s. 239 ff.
- 1a) Seglet finnes på et brev fra ham dat. Vestnes gård 28/4 1769. (Meddelt meg av bergingeniør Rolf Falck-Muus.)
- 2) «Kammerraad Ole Alsing, Foged i Søndmøre» i Tidsskrift for Sunnmør Historiske Lag, 5. årg. (1914) s. 41.
- 3) Eventyr og segner. Folkeminne frå Romsdal. Ved Olav Rekdal, Oslo 1933 s. 178.
- 4) *E. A. Thomle*: To Kragerø-Slægter. 1. Alsing, Personal-historisk Tidsskrift (dansk) 8. rekke, 2. bind (1923) s. 225.
- 5) *E. A. Thomle* 1. c.
- 6) Stiftamtmannsarkivet i Statsarkivet i Bergen pakke 1 nr. 205.
- 7) Publ. prot. for amtmann Tønder 1741-57, referert etter T. f. Sunnmør Hist.lag 5 årg. s. 44. — To brev fra Alsing til stiftbef.mannen med beklagelse over Rotwit finnes i Stiftsamtmannsarkivet, pakke 1 nr. 205 (Statsarkivet i Bergen).
- 8) *Christian Horneman*: Stamtavle over Slægten Horneman. Trondhjem 1908. — Jfr. Tidsskrift for Sunnmør Hist.lag 1. c. s. 41 ff. Det er således ikke riktig når det i *Ivar Brovold*: Topografisk historisk Beskrivelse over Vestnæs Prestegjeld. Molde 1901, s. 265 er anført at Alsings første

hustru var datter av kjøpmann Hilmar Meincke, noe som også er gjen-tatt i Bolsøyboka Annen del s. 758.

- 9) Frue sogns kirkebok 1732-74, fol. 509 ff.
- 10) Veøy i fortid og nutid. Norheimsund 1926. I s. 385, jfr. Brodahl I. c.
- 11) Amtmannens resl.prot. s. 54, ref. i Sunnmøre Hist.lag I. c. s. 43.
- 12) Andreas Erlandsen: Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Thronhjems Stift s. 141. Statsarkivet i Bergen opplyser at Bergens dom-kapitels protokoller ikke går lenger frem enn til 1708.
- 13) Erlandsen I. c. s. 141.
- 14) Gerhard Kjelås: Stranda Bygdebok. Molde 1954. Første del s. 381, jfr. s. 425 og 470. Postmester Jens Collins stamtavle over slekten Langlo i Statsarkivet i Trondheim, gjengitt i Tidsskrift f. Sunnmøre hist.lag I. c. s. 42 inneholder flere feil. Således er Maria Langlo g. Alsing opp-ført som datter av Nils Pedersen Langlo. Lensmann Peder Pedersen Langlo død 1729 er feilaktig kalt Hans. Nils og Peders far lensmann Peder Knudsen Langlo er oppført som død i 1737, mens det riktige er 1693 f. ca. 1634). Han var gift med Anne Gutormsdr. Ringstad, deretter med Maren Nilsdr. og var overhodet ikke gift med Siri Klausdr. som opp-gitt av Collin. Videre var Maren Pedersdr. søster av Maria, og ikke hennes faster som anført av Collin.
- 15) Norsk Slektshistorisk Tidsskrift XII s. 146-149. Om Claus N. Suertz, torskegarnets påståtte oppfinner, se Kristian Bugge: Aalesunds Historie. Alesund 1923 I s. 57-58, 63-65.
- 16) O. Olafsen I. c. s. 385.
- 17) Brovold I c. s.
- 18) Bergarkivet. Rapport nr. 2785.
- 19) Fysisk og oeconomisk beskrivelse over fogderiet Søndmør I. Sorø 1762.
- 20) Hans far Henrik Andersen Floer hadde vært hytteskriver ved Tolga smeltehytte under Røros, jfr. Rolf Falck-Muus i Nord-Trøndelag Histo-rielags årbok 1953 s. 46 og 49.
- 20a) Se M. T. Brünnich: Norske Bergverksord. Utg. ved Sigurd Kolsrud, Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1957 nr. 2 hvor «trum» forklares slik: «Lukt Kanal, muret under Smælteovne og Hærder forat aflede og afværge Fugtighed.» (meddelt meg av berging. Rolf Falck-Muus).
- 21) Steen I. c. V. s. 22, jfr. note 1.
- 21a) Det er således uriktig når det i Tidsskrift f. Sunnmøre Historielag 1959 s. 59 heter at det har vært drevet jernverk på Fiskå.
- 22) I Bolsøyboka II s. 758 opplyses det uriktig at Alsing kjøpte Vestnes-godset av Lorents Hansen Holst (rådmann i Trondhjem). Denne døde i 1737 og godset gikk da over til sønnen Hans Holst. På samme side nevnes videre at Alsing kjøpte Vestnesgodset av generaløyntant von Schultz. Denne var imidlertid død i 1715. På s. 759 nevnes også uriktig at han kjøpte de i teksten nevnte kirker av Lorents Hansen Holst. Bro-vold I. c. angir uriktig at Meinckes arvinger var eiere av Vestnesgod-set til 1757. Se B. Dahl: Molde og Romsdalen 1892 s. 201.

- 23) Olafsen 1. c. I. s. 413.
- 24) T. f. Sunnmøre hist.lag 1. c. s. 64, jfr. Kristian Bugge 1. c. s. 75.
- 25) Bolsøyboka II s. 753, jfr. s. 755 og 759.
- 25a) Haakon M. Fiskaa: Bygdebok for Vanylven. Gard og ætt. Oslo 1957. S. XVII-XIX (hvor navnet feilaktig skrives Meinich). Jfr. s. 57, 109, 114, 125, 127, 199, 214, 218, 221, 343, 378, 393 m. fl.
- 26) Amtmandens resl.prot. no. 3, s. 21 ff. - ref i T. F. Sunnmøre h.lag 1. c. s. 44 ff.
- 27) Amtmandens resl.prot. no. 3 s. 312 og 316, jfr. note 26).
- 28) Anmærkninger til Søndmørs Beskrivelse, Nye Samling af det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter I Kiøbenhavn 1784, I s. 116.
- 29) Reise som giennen en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775. . . Trondhjem 1910. I s. 168 jfr. 161.
- 30) Schøning 1. c. s. 161. Jfr. myntmester C. H. Langbergs utrykte manuskript: «De norske Jernværkers Historie» avsnittet: «Osen eller Fiskåe Jernværk» (hvortil bergingeniør Rolf Falck-Muus har publikasjonsretten).
- 31.) O. Olafsen 1. c. I s. 213.
- 32) Langberg 1. c.
- 33) Bolsøyboka II s. 759.
- 34) Jens Kraft: Topographisk-statistisk beskrivelse over kongeriget Norge. V. s. 174 ff.
- 35) J. A. Schneider: Molde og Romsdalen. Kristiania 1905 s. 71. I Bolsøyboka II s. 761 uttales det positivt at jernet skrev seg fra Osen Jernverk, noe tollregnskapene ifølge Schneiders gjengivelse ikke gir holdpunkt for.
- 35a) «Slekten Koren» I Oslo 1941 s. 33-34.
- 36) Øverås 1. c. s. 229.
- 37) Brovold 1. c. s. 207, jfr. s. 37.
- 38) Erklæringer, Breve og Forestillinger, General-Prokureur-Embedet vedkommende, af H. Stampe. Kiøbenhavn 1793-1807. I-VI.
- 39) Stampe 1. c. III s. 520-524.
- 40) Stampe 1: c. IV. s. 206-208.
- 41) Stampe 1. c. IV. s. 740.
- 42) Stampe 1. c. IV. s. 740-741.
- 43) Stampe 1. c. IV. s. 741-751.
- 44) Fr. Aug. Wessel Berg: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813. II. Christiania 1842. s. 404-405.
- 45) Stampe 1. c. V. s. 229.
- 46) Overhofrettens Extractprotokol 1769-70 s. 48 flg. Riksarkivet.
- 47) Stampe 1. c. V. s. 229 ff.
- 48) Stampe 1 c. V. s. 231.
- 49) Over Hofrettens Dom Protocol for aar 1769. N-13. Riksarkivet.
- 50) Højesteretsprotokol for 1771, Litr. H. s. 142 ff. Rigsarkivet i København. Førstvoterende var justisråd Anchersen, hvortil de øvrige 9 i dommere sluttet seg.

- 50a) Jfr. noe 25a.).
- 51) Arne Odd Johnsen: Kristiansunds Historie B. II s. 176. Kristiansund 1951.
Jfr. Overhoffrettens dom sak 117/1776, mellem Alsing og stiftsamtskriver Gulbrand Waager om en anvisning på Gordon stor 4950 rdl. 92 sk.
- 52) Bolsøyboka II s. 60.
- 53) Amtmannens resl. prot. 3 s. 106, jfr. Kristian Bugge: Aalesunds Historie B. I s. 92. Ålesund 1923.
- 54) Olafsen 1. c. I s. 385.
- 55) M. Rogne: Haram Bygdebok I (Andre halvbandet) s. 189. Trondheim 1947.
- 56) Amtmannens kopibok no. 10, s. 412, jfr. T. f. Sunnmøre H.I. 5. årg. s. 51.
- 57) Amtmannens kopibok no. 10 s. 441, jfr. note 56.
- 58) Schneider 1. c. s. 80.
- 59) Registratur over Kgl. res. i Riksarkivet.
- 60) Olafsen 1. c. I s. 218.
- 61) Amtmannens res. prot.no. 5 s. 1.
- 62) Amtmannens kopib. no. 9 c s. 101. - - Da Alsing ved kgl. res. 1779 ble bevilget utskipningsbords skjørsel på Bordal og Misfjord sager i Romsdal ble det satt som vilkår at han skulle selge til almuen på Sunnmøre fornødne trematerialer. (Registratur i Riksarkivet).
- 63) Amtmannens resl. prot. no. 5 s. 54, jfr. T. f. Sunnmøre H.L. 5. årg. s. 54.
- 64) Kraft V. 1. c. s. 175.
- 65) Brovold 1. c. s. 40-41.
- 66) Trondhjems Adresse Contours Efterretninger nr. 40 og 42, 1780.
- 67) T. A. C. E. nr. 42, 1780.
- 68) Kraft 1. c. V. s. 175.
- 69) Kirkeskjøtet er inntatt in exenso såvel i Bolsøyboka I s. 390 som i II s. 56. jfr. I s 285 (hvor Alsing forøvrig uriktig kalles sorenskriver) og 472.
- 70) Brovold 1. c. s. 36 og 39.
- 71) Stranda Bygdebok I s. 362.
- 71a) Datter av Bastian Friis (1733-1805) veier og måler i Molde og hustru Else Cathrine Munch. (C. W. Ludv. Horn: Mindeblade II Hamar 1913 s. 28, jfr. I. Brovold: Smaafortællinger og Sagn. Eidsvoll 1904 s. 81.
- 72) Brovold 1. c. s. 41.
- 73) Brovold 1. c. s. 206, jfr. B. Dahl: Molde og Romsdalen 1892 s. 201.
- 74) Brovold 1. c. s. 40-41.
- 75) Rekdal 1. c. (jfr. note 3) s. 177-179.
- 76) En kortere versjon av den første stubben er referert i Bolsøyboka II s. 762, hvor et par andre sagn om Alsing også er gjengitt.
- 77) Olafsen 1. c. I s. 382.
- 78) Bolsøyboka II s. 758 og 762-763.
- 79) Registratur over Overhoffrettens dommer 1666-1797. I Riksarkivet.
- 80) Historikeren Arne Odd Johnsen, se note 51.
- 81) En beretning om dette har jeg også skrevet i «Speideren» nr. 1, 1959 «Jernverket som ble borte. Speidere som detektiver på historisk grunn».